

Povezanost poremećaja u ponašanju s društvenim životom osoba osnovnoškolske i srednjoškolske dobi

Kelava, Marija

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:701010>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-10**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

**POVEZANOST POREMEĆAJA U PONAŠANJU S
DRUŠTVENIM ŽIVOTOM OSOBA OSNOVNOŠKOLSKE I
SREDNJOŠKOLSKE DOBI**

Diplomski rad

Marija Kelava

Zagreb, 2021.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za pedagogiju

**POVEZANOST POREMEĆAJA U PONAŠANJU S DRUŠTVENIM ŽIVOTOM
OSOBA OSNOVNOŠKOLSKE I SREDNJOŠKOLSKE DOBI**

Diplomski rad

Marija Kelava

Mentor: dr.sc. Petar Smontara

Zagreb, 2021.

Sadržaj

Sažetak.....	5
Abstract	6
1. Uvod	7
2. Pojmovno određenje rizičnog socijalnog ponašanja i poremećaja u ponašanju djece i mladih.....	8
3. Pubertet i adolescencija.....	10
3.1. Razvojnopsihologijska i socijalnopedagoškijska perspektiva.....	10
3.2. Vršnjački utjecaji.....	12
3.3. Slobodno vrijeme	14
4. Uloga roditelja u odgoju djece	15
4.1. Teorija ekološkog sustava.....	15
4.2. Atrofija odgoja i problemi suvremene škole.....	16
4.3. Suvremena neuroznanstvena otkrića: implikacije na ponašanje djece i adolescenata u socijalnom kontekstu.....	18
4.4. Uloga obitelji u razvoju zaštitnih i rizičnih čimbenika	19
4.4.1. Zaštitni i rizični čimbenici kao preventivni odnosno zaštitni čimbenik PuP-a...20	
4.5. Odgojni stilovi i njihova povezanost s (ne)prikladnim ponašanjem	24
4.6. Utjecaj roditelja na povezanost među vršnjacima.....	26
5. Ponašanje djece u školi.....	28
5.1. Prosocijalno ponašanje	28
5.2. Problematična ponašanja učenika	29
5.2.1. Agresija i nasilna ponašanja djece i adolescenata.....	33
5.2.2. Zloraba psihoaktivnih tvari – duhana, alkohola i droga.....	34
6. Prevencija rizičnog ponašanja.....	35
6.1. Razine prevencije	37
6.2. Aspekti prevencije.....	38
6.3. Provedba školskih preventivnih programa na razini univerzalne i selektivne prevencije	39
6.3.1. Prevencija nasilničkog i delinkventnog ponašanja djece i mladih.....	39
6.3.2. Prevencija opijanja i konzumacije psihoaktivnih tvari.....	39
6.3.3. Prevencija rizičnog seksualnog ponašanja mladih.....	40
7. Metodologija istraživanja	42
7.1. Problem i cilj istraživanja	42
7.2. Hipoteze istraživanja	42

7.3. Način provođenja istraživanja.....	43
7.4. Uzorak	43
7.5. Postupci i instrumenti	43
8. Rezultati istraživanja.....	45
8.1. Utjecaj vršnjaka/prijatelja na pojedinca	45
8.2. Percepcija pojedinca rizičnog ponašanja u vršnjačkoj skupini.....	49
8.3. Utjecaj roditelja na ponašanje djeteta u vršnjačkoj skupini.....	53
8.4. Provjera hipoteza.....	58
9. Rasprava	62
10. Zaključak.....	66
11. Literatura	68
12. Prilozi.....	72
12.1. Prilog 1. Suglasnost roditelja.....	72
12.2. Prilog 2. Upitnik	73

Povezanost poremećaja u ponašanju s društvenim životom osoba osnovnoškolske i srednjoškolske dobi

Sažetak

Teorijski dio rada obuhvaća definicije poremećaja u ponašanju, ulogu roditelja i obitelji u razvoju djeteta kao njegove najbliže zajednice, te utjecaj vršnjaka koji postaje ravan utjecaju roditelja, a ponekad ga čak nadilazi. Dalje se navode i opisuju rizični i zaštitni čimbenici unutar obiteljskog i školskog okruženja. Sljedeće poglavlje posvećeno je vrstama učeničkog ponašanja, od prosocijalnog prema problematičnom, a nakon toga slijedi opis razina i aspekata prevencije uz orijentaciju na univerzalne preventivne programe usmjerene na opojna sredstva, nasilje i rizično seksualno ponašanje.

U istraživačkom dijelu rada prikazani su rezultati istraživanja u kojemu su sudjelovali učenici osmog razreda OŠ A.G. Matoš u Vinkovcima, te učenici Ekonomske i trgovačke škole Ivana Domca u Vinkovcima. Cilj istraživanja jest utvrditi povezanost poremećaja u ponašanju sa društvenim životom ispitanika, odnosno dobiti uvid u utjecaj problematične vršnjačke skupine na ponašanje pojedinca, prihvaćenost i utjecaj pojedinca s poremećajima u ponašanju na skupinu vršnjaka, te utjecaj roditelja na ponašanje djeteta u skupini vršnjaka. Za svaku od navedenih komponenti postavljene su hipoteze, koje su odbačene nakon provedbe Z-testa i testa gornje granice prihvaćanja. Osim statističke obrade, prikazana je i deskriptivna analiza svakog odgovora, odnosno uspoređeni su odgovori dviju skupina. Nakon analize slijedi rasprava koja uključuje usporedbu dobivenih rezultata istraživanja s istraživanjima sličnog karaktera, prvenstveno ESPAD-ovim istraživanjem.

Ključne riječi: poremećaji u ponašanju, vršnjački utjecaj, uloga obitelji, rizični i zaštitni čimbenici, prevencija

Abstract

The theoretical part of the paper includes definitions of behavioural disorders, the role of parents and family as the child's closest community in their development, and the influence of peers that becomes equal to, and sometimes even exceeds, the influence of parents. Furthermore, risk and protective factors within the family and school environment are also listed and described. The following chapter is devoted to types of student behaviour, ranging from prosocial to problematic. It is followed by a description of the levels and aspects of prevention, with a focus on universal prevention programmes aimed at narcotics, violence and risky sexual behaviour.

The research part of the paper presents the results of a study conducted among eighth grade students from Antun Gustav Matoš primary school and students of the Ivan Domac School of Economics and Commerce in Vinkovci. The goals of the research are to determine the link between behavioural disorders and the social life of respondents, i.e. to gain insight into the influence a problematic peer group has on an individual's behaviour, the level of acceptance an individual with behavioural disorders enjoys in their peer group, as well as the individual's influence on the group. Finally, it aims to determine the parental influence on the child's behaviour within the peer group. Hypotheses were set for each of these components, and were rejected after performing the Z-test and the upper acceptance limit test. In addition to statistical data processing, a descriptive analysis of each answer is presented, meaning that the answers of the two groups are compared. The analysis is followed by a discussion that includes a comparison of the obtained research results with similar studies, primarily the ESPAD research.

Keywords: behavioural disorders, peer influence, family role, risk and protective factors, prevention

1. Uvod

Poremećaji u ponašanju ovise o rizičnim i zaštitnim čimbenicima kojima je osoba izložena, a povezani su u prvom redu s obitelji kao najbližom zajednicom, zatim školom/vrtićem te širom zajednicom. Osim njih važni su čimbenici usmjereni na dijete, odnosno genski i biološki čimbenici koje dijete nosi u sebi. Posebna pozornost u ovom radu stavljena je na vršnjački pritisak (*peer pressure*) kojemu su podložni osnovnoškolci i srednjoškolci, te je cilj utvrditi koja je skupina sklonija razvoju poremećaja u ponašanju pod vršnjačkim pritiskom.

O tome da tema poremećaja u ponašanju pripada području socijalne pedagogije svjedoči važnost socijalnog okruženja u funkciji odgoja, socijalizacije, rehabilitacije i socijalne integracije. Osim socijalne pedagogije, poremećaje u ponašanju možemo promatrati iz perspektive školske pedagogije zbog utjecaja koji navedeni poremećaji imaju na školski uspjeh, motivaciju za učenje i pohađanje nastave, ali i uloge nastavnika, koji uz roditelje igraju veliku ulogu u prevenciji i detekciji različitih oblika rizičnih ponašanja.

Uvid u mišljenja, stavove i percepciju koje učenici dviju grupa (koje se dobnom razlikuju samo dvije godine) imaju prema drugim učenicima rizičnog ponašanja, prema roditeljskom utjecaju na razvoj rizičnog ponašanja te prema vlastitoj podložnosti vršnjačkom utjecaju bio je glavna motivacija za odabir teme. Iako su vršnjački pritisak i poremećaji u ponašanju teme o kojima se puno piše i govori, željeli smo ispitati mišljenja učenika koji odrastaju u manjoj sredini (u ovom slučaju Vinkovcima, kao i autorica ovog rada), uz pretpostavku da okolina igra veliku ulogu u prihvaćanju, odnosno neprihvaćanju rizičnih oblika ponašanja, kao i učenika koji su im skloni, te se utoliko stavovi razlikuju od stavova vršnjaka koji odrastaju u većim i urbanijim sredinama. Na temelju vlastitog iskustva iz osnovne i srednje škole, pretpostavili smo da će se odgovori dviju grupa razlikovati, a istraživanjem smo utvrdili postojanje razlika u (ne)prihvaćanju rizičnog ponašanja te odnosu prema roditeljima i vršnjacima. Uz pretpostavku da bi srednjoškolci davali slične odgovore kao osnovnoškolci da su sami rješavali anketu kao osnovnoškolci, uviđamo važnost perioda koji nastupa dolaskom u srednju školu, kada učenici postaju tolerantniji i otvoreniji prema konzumaciji raznih opojnih sredstava.

Teorijski dio rada obuhvaća podjelu poremećaja u ponašanju, ulogu bliže i šire zajednice na razvoj djeteta (ekosustav), roditeljski i vršnjački utjecaj, stilove odgoja, atrofiju odgoja i probleme suvremene škole, najčešća problematična ponašanja te teoriju i vrste prevencije poremećaja u ponašanju. Za potrebe istraživačkog dijela rada provedena je anketa o povezanosti

vršnjačkog utjecaja i razvoja rizičnog ponašanja, čiji su podaci kasnije statistički obrađeni te su postavljene hipoteze prihvaćene/odbaćene. Nakon toga slijedi rasprava unutar koje su dobiveni podaci uspoređeni sa srodnim istraživanjima, te ovaj rad zaključujemo s promišljanjima o poboljšanju pedagoške prakse.

2. Pojmovno određenje rizičnog socijalnog ponašanja i poremećaja u ponašanju djece i mladih

Pedagozi, psiholozi, sociolozi i drugi stručnjaci koji se bave ponašanjem djece i mladih te skrbi za psihičko zdravlje nailaze na probleme u definiranju i klasificiranju pojma rizična socijalna ponašanja zbog toga što se u literaturi često kao sinonimi navode smetnje ponašanja, poremećaji u ponašanju, društveno neprihvatljivo ponašanje, asocijalno ponašanje, devijantno ponašanje, abnormalno ponašanje, ometajuće ponašanje, djeca s teškoćama u ponašanju, odgojna zapuštenost, prijestupničko ponašanje i slično (Đuranović, 2014).

Iz različitih izvora navest ćemo nekoliko definicija termina rizično ponašanje, poremećaji u ponašanju i problemi u ponašanju, čija se značenja nerijetko isprepliću:

Termin „u riziku“ u posljednjih je nekoliko godina postao osnovni termin koji opisuje mlade i djecu na putu prema brojnim problemima koji prijete njihovom pozitivnom razvoju i uspješnoj društvenoj prilagodbi. Drayfoosnova navodi četiri kategorije rizičnosti djece i mladih na osnovi njihovog ponašanja: vrlo visoka razina rizika, visoka razina rizika, srednja razina rizika i niska razina rizika (prema Bašić i Ferić, 2004). Rizični čimbenici koji se najčešće spominju, a potvrđeni su i u brojnim istraživanjima su biološki čimbenici rizika, individualni vršnjački čimbenici rizika, rizični čimbenici povezani sa školom, rizični čimbenici u obitelji i rizični čimbenici u zajednici (Bašić, 2000).

U kategoriju rizičnih ponašanja MchWhirter i sur. (1993) ubrajaju napuštanje škole, zlouporabu droga, maloljetničku delinkvenciju te maloljetničku trudnoću (prema Bašić, 2009).

Rizičnim ponašanjem smatra se svako ono koje se može opisati kao smjelo, opasno, pogibeljno. Rizičnim ga doživljava i opisuje okolina. Takvo ponašanje može ugroziti samu osobu ili pojedinca i/ili grupu u okolišu. Ova su ponašanja iritirajuća, netolerantna, remete uspostavljenu ravnotežu (Nazor i sur., 2002, prema Đuranović, 2014).

Ricijaš i suradnici (2010) navode da bismo kao rizično mogli definirati ono ponašanje mlade osobe koje „povećava vjerojatnost nekog specifičnog neželjenog rezultata te koje ima potencijalno negativne posljedice na osobu koja manifestira takvo ponašanje, njegovu okolinu te nepovoljno djeluje na daljnji psihosocijalni razvoj te mlade osobe, odnosno povećava vjerojatnost prema razvoju poremećaja u ponašanju“ (prema Đuranović, 2014: 123). Rizično ponašanje je svako ponašanje koje može ugroziti fizičko i psihosocijalno zdravlje i razvoj adolescenata, a to je konzumiranje štetnih tvari, rizično seksualno ponašanje, antisocijalno ponašanje i delinkvencija (Jessor, 1991, prema Đuranović, 2014).

Kod nas je općeprihvaćena Uzelčeva definicija poremećaja u ponašanju, koji smatra da je problematično ponašanje ono koje se značajno razlikuje od svakodnevnog ponašanja mladih određenog područja, koje je opasno za osobu koja iskazuje takav oblik ponašanja i njezinu okolinu te zahtjeva stručnu pomoć radi uspješne socijalizacije te osobe (Uzelac, 1995, prema Klarin, Miletić, Šimić-Šašić, 2018).

McMahon i Wells (1989) ističu kako poremećaji u ponašanju čine bipolarnu jednodimenzionalnu tipologiju, na čijim krajevima se nalaze, s jedne strane, poremećaji koji uključuju direktnu konfrontaciju ili uništavanje u okolini (agresivno ponašanje, svađa, napadaji bijesa, neposlušnost, izrugivanje drugih, impulzivnost, hiperaktivnost) i nazivaju se „vidljivi poremećaji“, dok se na drugom kraju nalaze poremećaji koji uključuju ponašanja koja se odvijaju iza leđa odraslih, kao što su na primjer laganje, krađa, korištenje alkohola ili droga, i nazivaju se „skriveni“ poremećaji. Ta ponašanja ne javljaju se izolirano, nego kao skup ponašanja, a djeca koja ih manifestiraju označena su kao problematična, antisocijalna, socijalno agresivna ili djeca s poremećajima ponašanja (Raboteg-Šarić, Brajša-Žganec, 2000).

Prema dijagnostičko-statističkom priručniku APA-e, pod poremećajima u ponašanju podrazumijevaju se ona ponašanja koja se manifestiraju kao vanjska ponašanja, tj. eksternalizirani poremećaji, dok mnogi stručnjaci u poremećaje u ponašanju uključuju i smetnje koje se javljaju na nutarnjem planu (prema Raboteg-Šarić, Brajša-Žganec, 2000).

Dryfoos (1990) kao visoko rizična ponašanja djece i mladih, na koja posebno treba usmjeriti društvenu pažnju, ističe delinkvenciju, nasilničko ponašanje, zlouporabu alkohola i droga, napuštanje škole te rizična seksualna ponašanja, posebice maloljetničke trudnoće (prema Bašić, 2009).

Dobrenić i Poldrugač (1974) pod poremećajima u ponašanju podrazumijevaju sve one pojave biološke, psihološke i socijalne prirode koje manje ili više pogađaju pojedinca i nepovoljno djeluju na njegovu aktivnost i reaktivnost te neugodno, a ponekad i štetno i opasno, utječu na druge pojedince, te užu i širu zajednicu (prema Raboteg-Šarić, Brajša-Žganec, 2000).

U području istraživanja poremećaja u ponašanju aktivno se traže odgovori na pitanja zašto neka djeca i mladi, unatoč mnogim izuzetno stresnim i rizičnim okolnostima razvoja ipak ne razvijaju poremećaje u ponašanju ili neke druge rizične oblike ponašanja, dok ih druga djeca razvijaju i učestalo manifestiraju (Bašić, 2000). Adolescenti sami donose odluku o tome žele li sudjelovati u rizičnim aktivnostima. Oni koji uzimaju u obzir različite opcije i svjesni su mogućih negativnih posljedica uglavnom izbjegavaju sudjelovanje u njima. Međutim, neki od njih ne razmišljaju na takav način te djeluju instinktivno, što rezultira većom sklonosti ka rizičnom socijalnom ponašanju (Wolff, Crockett, 2011, prema Đurović, 2014).

Achenbach (1991) dijeli poremećaje u ponašanju na internalizirane i eksternalizirane, smatrajući da je za internalizirane primjereniji naziv problemi u ponašanju. U njih se ubrajaju problemi poput depresije, anksioznosti, povlačenja u sebe, problemi mišljenja i pozornosti. U ovom radu naglasak će biti na eksternaliziranim, tzv. aktivnim problemima koji se odnose na delinkventno ponašanje, agresivnost, impulzivnost, hiperaktivnost, nepažnju, neposlušnost, suprotstavljanje, nepokornost, negativističko ponašanje i destruktivnost. Osim navedenih, autorice Žižak, Koller-Trbović i Jeđud (2004) u eksternalizirane poremećaje u ponašanju ubrajaju markiranje iz škole, krađu, ubojstvo, organizirani kriminal, seksualno maltretiranje, tučnjave, svađe, bacanje stvari, okrivljavanje drugih, laganje, nepoštivanje autoriteta i drugo (prema Mihić, Bašić, 2008).

3. Pubertet i adolescencija

3.1. Razvojnopsihologijska i socijalnopedagogijska perspektiva

Encyclopedia Britannica navodi da je adolescencija razdoblje života, prosječno između 12. i 20. godine (prema nekim autorima između 10. i 22. godine) za koje su karakteristične fiziološke promjene, razvoj osobne seksualnosti, naponi za izgrađivanje identiteta i progresija od konkretnog k apstraktnom razmišljanju.

Dokumenti UN-a posvećeni razvoju djece i adolescenata definiraju je kao dinamično životno razdoblje između 15. i 24. godine života. Adolescencija se smatra intenzivnim prijelaznim razdobljem „bure i oluje“, koje vodi do nepovratnog prijelaza iz djetinjstva u odraslost (Greblo, Šegregur, 2009), u kojemu se mladi počinju odvajati od roditelja, no još nemaju definiranu ulogu u društvu (prema Kuzman, 2009). Često se smatra emocionalno vrlo intenzivnim i stresnim razdobljem. Adolescenciju možemo promatrati i kao ukupni pokušaj psihičke prilagodbe na stanje puberteta, na nova unutarnja i vanjska stanja s kojima se osoba suočava. Iako je psiholog Hall (a njegovo viđenje prihvatili su brojni autori) period adolescencije označio kao razdoblje „bure i oluje“, „pobune“ i „nemira“, pojavili su se i autori koji ne smatraju nužnim vezivati nemir za adolescenciju, odnosno zagovaraju stav da adolescentni nemir nije nužna pojava normalnog adolescentnog razvoja. Oprečno njima, neki autori smatraju da se adolescenti koji su prividno mirni i nikad se ne bune također nalaze u određenom psihičkom riziku (prema Rudan, 2004). Početak adolescencije karakteriziraju uočljive fizičke i hormonalne primjene koje se odražavaju na sva područja adolescentskog ponašanja, njihove interese, društveno ponašanje i kvalitetu afektivnog života, dok se kraj adolescencije teže definira budući da je vezan za psihološke i sociološke promjene. Termin pubertet koristi se za samo označavanje fizičkih promjena na tijelu koje rezultiraju spolnim sazrijevanjem i dio je adolescencije. Neke od najvažnijih promjena su rast dlaka, rast grudi, širenje bokova i pojava menstruacije kod djevojčica, te lučenje testosterona koji potiče fizičke promjene poput dlakavosti, promjene glasa, rasta mišića i slično. Pojava puberteta najčešće se genetski predodređena, no veliki utjecaj mogu imati i ishrana i opće zdravstveno stanje osobe. Djevojčice ulaze u pubertet dvije godine ranije nego dječaci, a prema istraživanjima pubertetska dob se svakih deset godina snižava za oko četiri mjeseca (Kuzman, 2009). Emocionalni razvoj ponekad ne može pratiti brzi fizički razvoj koji nosi pubertet, pa adolescent prolazi fazu upoznavanja svog promijenjenog tijela i novog doživljavanja samoga sebe. Kognitivne promjene pridonose stvaranju apstraktnog mišljenja, promišljanju o budućnosti i razvijanju pretpostavki, te povećavaju osjećaj autonomije. Adolescenti počinju širiti vidike te se pred njima otvaraju filozofski, politički, estetski i dugovni svjetovi koji su djeci nedostupni. Važna promjena u ovom prijelaznom razvoju koja se također razlikuje od dječjeg poimanja jest uviđanje složnosti svog unutarnjeg svijeta, te prihvaćenje dvosmislenosti i nedorečenosti (Rudan, 2004).

Adolescenciju možemo podijeliti na: period preadolescencije, koji se poklapa s početkom puberteta kod djevojčica (10-12 godina), rana adolescencija, koja se poklapa s početkom puberteta kod dječaka (12-14 godina), adolescencija u užem smislu (14-16 godina), te kasna adolescencija (16-20 godina). Drugi autori dijele adolescenciju na ranu (10-14 godina), srednju (15-18 godina) i kasnu adolescenciju (19-22). Kronološka dob predstavlja tek grubu mjeru definiranja podfaza adolescencije, pri čemu valja napomenuti da napuštanje adolescentske dobi nije nužni dokaz postizanja razvojne zrelosti (Rudan, 2004).

3.2.Vršnjački utjecaji

Iskustva odnosa u djetinjstvu mogu ostavljati duboke tragove u kasnijim odnosima i interakcijama, bilo pozitivne ili negativne. Odnos grupe prema djetetu može se opisati pomoću dvije dimenzije: prihvaćanje i odbijanje (Lebedina Manzoni, 2016), pri čemu je prihvaćanje određeno stupnjem sviđanja i atraktivnosti, a odbijanje stupnjem nesimpatije i nesviđanja. U vršnjačkim odnosima razvijaju se popularnost i prijateljstvo. Popularnost se može definirati kao generalan, grupno orijentiran i jednosmjern konstrukt, koji je odraz odnosa vršnjaka prema pojedinom djetetu, dok je prijateljstvo specifičan, uzajaman i sukladno tome dvosmjern odnos koji je odraz iskustva između pojedinaca koji se temelji na uzajamnosti, povjerenju, podršci i intimnosti (Bukowski i Hoze, 1989, Kuruzović, 2015, prema Lebedina Manzoni, 2016). Na narušavanje prijateljstva najveći utjecaj imaju konflikti i gubitak povjerenja, osobito kod adolescenata koji teže shvaćaju međuljudske odnose i unutar njih pokazuju vlastita emocionalna ograničenja (Marsh i sur., 2006).

Na socijalni razvoj adolescenata osim prijatelja i vršnjačke skupine veliki utjecaj imaju prve ljubavi i mladenačke veze, unutar kojih dolazi do spolnog sazrijevanja i stjecanja razine intimnosti koja se bitno razlikuje od intimnosti koja se ostvaruje s prijateljima. Prerano fizičko sazrijevanje kod djevojaka povezano je sa niskim samopouzdanjem, te su sklone zbog iskrivljene slike o sebi ranije stupati u spolne odnose (Archibald-Bastiani i sur., 2006). Adolescenti često imaju nedovoljne ili iskrivljene informacije o spolnosti i seksualnosti, što kod seksualno aktivnih adolescenata rezultira visokim postotkom spolno prenosivih bolesti. Rizično spolno ponašanje povezano je s zlouporabom alkohola i droga, nasiljem u vezama te nedostatnom komunikacijom s barem jednim roditeljem.

Unatoč sličnostima koje postoje među vršnjacima, oni nikada nisu identični, te im različitosti daju mogućnost da utječu jedni na druge i mijenjaju svoje ponašanje, stoga socijalni kontekst adolescenata treba gledati kao dinamički prostor. U adolescenciji skupina vršnjaka počinje igrati značajnu ulogu u životu mlade osobe te ona u tom okruženju stvara dojam o sebi i usvaja socijalne vještine, stoga ne iznenađuje činjenica da je adolescentima od izrazite važnosti kakav će dojam ostaviti na vršnjake, te kako će ih oni doživljavati i vrednovati (Klarin, 2006, prema Lebedina Manzoni, 2016). S obzirom na to da u adolescenciji stvaraju vlastiti identitet i pojam o sebi u odnosima s vršnjacima, mlade osobe često su spremne odbaciti prijašnje utjecaje (roditelja i škole) kako bi bili prihvaćeni i ravnopravni u grupi. Tijekom psihosocijalnog razvoja identitet pojedinca prolazi kroz različite faze, od difuzije i/ili gubitka, do krajnjeg ostvarenja (Snowman, McCown, 2012). Gubitak identiteta karakterizira rigidan način razmišljanja, superioran odnos prema vršnjacima, autoritarnost i niska anksioznost, te takve osobe nemaju sumnje vezane za vlastiti identitet. Većina adolescenata prolazi kroz razdoblje difuzije identiteta, koju obilježava nestabilan osjećaj samopoimanja, individualističko izražavanje vlastitog mišljenja, emocija i stavova (Aronson, Wilson, Akert, 2005), nisko samopoštovanje, a kriza identiteta očituje se u nezainteresiranosti za spolne uloge, vlastiti sustav vrijednosti i planiranje budućnosti. U kasnijim godinama, kada je osoba već formirala vlastiti identitet, te racionalno donosi odluke, ima visoko samopoštovanje, prikladno se nosi sa stresom i ima razvijen kapacitet za intimnost (Snowman, McCown, 2012), potreba za konformiranjem normama grupe vršnjaka prestaje biti nužno za vlastiti osjećaj dobrobiti (Brown i sur., 1968, prema Lebedina Manzoni, 2016), no i dalje preferiramo druženje s prijateljima koji dijele naša mišljenja i uvjerenja. Brown i sur. (1993) navode da pritisci na adolescente da se konformiraju pravilima grupe nisu usmjereni na stvaranje potpuno novog ponašanja, nego pojačavaju već postojeće dispozicije na temelju kojih se adolescent i priključio određenoj grupi (prema Deković, Raboteg-Šarić, 1996). Neka longitudinalna istraživanja (Windle, 1994; Steinberg, 1995) pokazala su da problematično ponašanje adolescenta ima veći utjecaj na izbor prijatelja nego što grupa vršnjaka ima na ponašanje adolescenta. Prikriveno i stvarno neprijateljstvo i niska razina uzajamnosti u odnosu s bliskim prijateljem povezani su s uporabom alkohola, delinkventnim ponašanjem i depresivnim simptomima kod adolescenata.

Upravo potreba za pripadanjem predstavlja osnovni ljudski motiv koji se nalazi u pozadini čitavog niza ponašanja djece i mladih. Oni imaju potrebu za kontinuiranom pozitivnom interakcijom, pri čemu im je osobito važno izbjeći sukobe i negativne posljedice.

Ukoliko dođe do neslaganja u stavovima i ponašanju pojedinca i grupe vršnjaka, pojedinac se konformira upravo zbog želje za izbjegavanjem sukoba i negativnih emocija ili zbog pritiska vršnjaka da će biti izrugivani, neprihvaćeni i odbačeni od grupe (Lotar, 2011, prema Lebedina Manzoni, 2016).

Kiran-Esen (2003) smatra kako je svaki utjecaj vršnjaka zapravo vršnjački pritisak, a definira ga kao nagovaranje i poticanje osobe za određene radnje, ističući kako taj pritisak može biti direktan i indirektan, pri čemu kod indirektnog pritiska osoba najčešće nije svjesna da je pod utjecajem vršnjaka (prema Lebedina Manzoni, 2016). Želja adolescenta da bude prihvaćen od strane vršnjaka i istovremena sumnja u vlastitu sposobnost ostvarivanja te težnje vodi ka socijalnoj anksioznosti, a takve okolnosti čine osobu još podložnijom utjecaju vršnjaka. Odolijevanje vršnjačkom pritisku, privrženost rizičnoj skupini i kratkotrajni osobni benefiti glavni su čimbenici zbog kojih pojedinci podliježu vršnjačkom utjecaju za donošenje rizičnih odluka (Albert, Chein i Steinberg, 2013) koje kasnije prerastaju u rizične oblike ponašanja. Među rizične oblike ponašanja koje adolescenti manifestiraju u kontekstu vršnjaka Đuranović (2014) ubraja varanje na ispitu, razrednu nedisciplinu, konzumaciju alkohola, socijalnu agresiju, bježanje s nastave, verbalnu agresiju, gledanje neprimjerenih sadržaja na internetu, prkos i povodljivost, rizične oblike spolnog ponašanja, konzumaciju duhanskih proizvoda te različite oblike socijalne patologije, poput uništavanja školske imovine, zlorabe droga i krađa te sve raširenije internetsko nasilje.

3.3.Slobodno vrijeme

Slobodno vrijeme je društvena pojava i jedna od najvažnijih socijalnih kategorija te obuhvaća sve slojeve stanovništva svih zanimanja, struka i generacija, a ponašanje u slobodnom vremenu ovisi o dobi, bračnom statusu, društvenom položaju, podrijetlu, prihodima, političkoj situaciji i mnogim drugim čimbenicima (Livazović, 2018). Sve teorije slobodnog vremena omogućile su oblikovanje perspektive slobodnog vremena koje uvažava činjenicu da sloboda nosi i odgovornost te nameće ograničenja ekonomskih i društvenih pravila koja pozicioniraju osobno ili grupno ponašanje. Durkheim navodi da u svakom pojedincu postoje dvije struje svijesti: prva kroz koju društvo živi i djeluje u nama, te druga koja predstavlja sve ono što nas čini jedinstvenima (prema Livazović, 2018). Zbog nemogućnosti istovremenog razvijanja u oba smjera osoba se nalazi u procjepu između konformističkog kolektivismu i asertivnog individualizma.

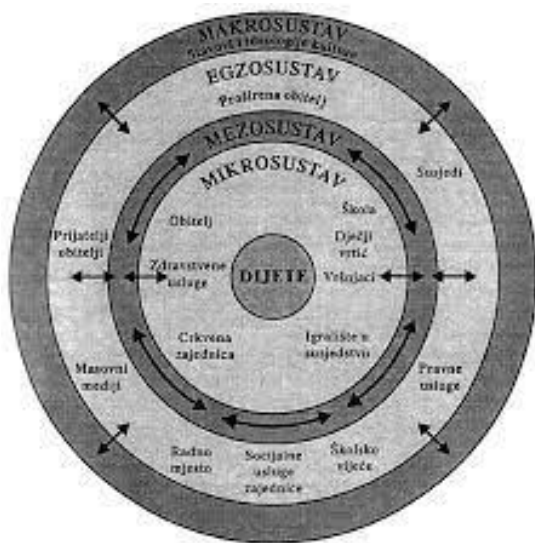
Drugim riječima, ako želimo pokazati svoju jedinstvenost, nećemo težiti tome da sličimo drugima ili mislimo kao drugi, iako konformizam i individualnost ne moraju nužno biti u oprečnim pozicijama. Problem u organizaciji slobodnog vremena vezan je za pojam nekompetentnosti za vrijeme, odnosno nemogućnosti organizacije i kvalitetnog provođenja vremena koje se javlja zbog nedostatka znanja, vještina i sposobnosti za kulturno slobodno vrijeme ili zbog manjka odgovarajuće infrastrukture za slobodno vrijeme. Zbog toga se razvijaju osobni problemi kao što su razni oblici ovisnosti ili društvene pojave kao što su usamljenost i dosada. S druge strane, kvaliteta života u slobodno vrijeme vezana je za pozitivan stav prema životu i ispunjavanje svih glavnih dimenzija slobodnog vremena – odmora, razonode i razvoja ličnosti kroz različite individualne ili društvene aktivnosti (Livazović, 2018).

4. Uloga roditelja u odgoju djece

4.1. Teorija ekološkog sustava

Bronfenbrennerova teorija ekoloških sustava temelji se na pretpostavci da, ukoliko želimo u potpunosti razumjeti razvoj, moramo razumjeti i kako međusobno djeluju jedinstvene značajke djeteta i njegove okoline, odnosno ističe važnost okoline za razvoj i psihosocijalnu prilagodbu djeteta (Vasta i sur., 1998, prema Skupnjak, 2012). On djetetovu okolinu zamišlja kao niz povezanih struktura u kojima se odvija svakodnevni život, a svaka struktura predstavlja razinu okolinskih utjecaja na dijete, počevši od onih koje su djetetu bliske i u kojima neposredno sudjeluje, sve do onih koje su mu prilično udaljene i u kojima ne sudjeluje izravno, no svejedno imaju utjecaj na djetetov život i razvoj. Ekosustav, kojemu je dijete u središtu, čine mikrosustav, mezosustav, egzozustav te makrosustav, uz kasnije dodani kronosustav. Mikrosustav uključuje najbližu djetetovu okolinu koja izravno na njega utječe, a čine ju obitelj, vršnjaci, škola, vrtić, crkvena zajednica i susjedstvo, dok se mezosustav sastoji od međusobnih veza između elemenata mikrosustava, na primjer između obitelji i učitelja, ili obitelji i djetetovih vršnjaka. Egzozustav uključuje poveznice između društvenih okruženja u kojima dijete ne sudjeluje neposredno, odnosno nije njihov aktivni sudionik. Na primjer, na djetetovo iskustvo kod kuće mogu utjecati iskustva roditelja na poslu. Makrosustav opisuje sveobuhvatnu kulturu koja utječe na dijete u razvoju, uključujući mikrosustave i mezosustave ugrađene u te kulture.

Kulturni kontekst u kojemu dijete odrasta razlikuje se ovisno o zemljopisnom položaju, socioekonomskom statusu, siromaštvu, etničkoj pripadnosti i sličnom. Posljednji, naknadno uvedeni kronosustav odnosi se na promjene u navedenim sustavima tijekom vremena (Skupnjak, 2012). Iz navedenog je vidljivo kako obitelj, uz ostale elemente mikrosustava, čini najbližu strukturu koja najviše utječe na dijete, stoga je Bronfenbrennerov ekološki sustav dobar temelj za shvaćanje rizičnih i zaštitnih čimbenika. Bašić (2009) ističe kako je ekološka teorija dokazana i empirijski „jer rezultati kontinuirano potvrđuju utjecaj obiteljskih procesa, vršnjačke grupe, socijalne potpore, uvjeta u zajednici, sigurnosti susjedstva i kvalitete života kao ključnih socijalnih institucija, na individualni razvoj djeteta“ (Bašić, 2009).

Slika 1. Bronfenbrennerov ekološki sustav

4.2. Atrofija odgoja i problemi suvremene škole

Uobičajeno je misliti kako je škola više obrazovna nego odgojna institucija, te kako se odgojni zadaci trebaju u potpunosti prepustiti roditeljima, dok se sve obrazovne funkcije prepuštaju školi. Odgoj bi trebao biti zajednički zadatak roditelja i škole, čija se djelovanja međusobno nadopunjuju i prepliću. No, najzahtjevnija neusklađenost odgojnog djelovanja javlja se upravo između obitelji i škole, te osim njihove međusobne neusklađenosti, susrećemo i neusklađeno djelovanje unutar obitelji, kao i unutar škole, ili nekog školskog podsustava. U praksi je čest slučaj da ona djeca koja su u vrtiću percipirana kao samosvjesna, socijalno kompetentna, znatiželjna i inicijativna, u školi budu okarakterizirana kao neposlušna i nemirna jer često propituju i iznose svoja stajališta (Slunjski, 2011, prema Kolak, 2015).

Po mišljenju mnogih stručnjaka koji se bave odgojem, uključujući liječnike psihijatre i pedijatre, najveći odgojni problem krije se u nedostatku iskustva čvrste povezanosti, čvrstine i reda u svakodnevnom životu, nadzoru i moralnoj pouci koja bi kod učenika dovela do sposobnosti da odolijevaju negativnim utjecajima (Shaw, Wood, 2009, prema Kolak 2015). Različita odgojna stajališta posljedica su različitih pogleda na dijete, pa su neki odgajatelji skloniji pustiti ga da se samo razvija i raste (poput biljke, a odgajatelj je vrtlar koji se o njoj brine), ili upravljati njime, vući ga ili voditi na pravi put. Iz različitih shvaćanja odgoja proizlaze i dva diametralno suprotna pristupa odgoju. Pedocentrizam, s jedne strane, polazi od shvaćanja učenika kao vrijednog bića samog po sebi te zahtijeva da se škola i okolina mijenjaju u skladu s učenikovim potrebama i potencijalima, dok sociocentristički pristup naglašava činjenicu da je učenik član društva te da ga škola priprema na život u zajednici s drugim ljudima (Kolak, 2015).

Odgojno djelovanje u školi obuhvaća širok spektar odgojnih postupaka koji su podijeljeni u dvije temeljne kategorije: preventivni i korektivni odgojni postupci (Delale i Pećnik, 2010, prema Kolak, 2015). Preventivni odgojni postupci odnose se da postupke prihvaćanja učenika i poticanja poželjnog ponašanja, dok korektivne odgojne postupke čine učiteljeve reakcije na učenikovo neprimjereno ponašanje s namjerom da se ono ispravi, a uključuju postupke kažnjavanja i alternative kažnjavanju. Dimenzije odgojnog djelovanja u školama propisane su *Zakonom o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (2020.)* te uključuju pedagoške mjere usmjerene na pohvale i nagrade s jedne strane, te pedagoške mjere usmjerene na kritiku i kaznu s druge strane.

Neusklađenost odgojnog djelovanja škole i roditeljskog doma javlja se, kako Tyrell navodi, zbog toga što među njima postoji prostorna i vremenska odvojenost, razlika u očekivanju ponašanja, kao i ulogama što ih dijete nosi, deficita informacija jednih o drugima te podjela nadglednih uloga. Sam proces učenja u školi i kod kuće znatno je različit, učenici imaju različite uloge, primjenjuju različite oblike ponašanja i drugačije reagiraju na situacije na raznim mjestima, što uvelike doprinosi neusklađenosti odgojnog djelovanja (prema Kolak, 2015).

Shaw (2009) ističe važnost stabilnosti odgoja, te smatra kako bi djeca trebala biti privržena roditeljima i ne mijenjati često odgajatelje i nastavnike, kako bi bili svjesni autoriteta. Ukoliko se oni često mijenjaju, djeca postaju „izgubljena“ među vrijednostima i prioritetima koji im se nameću. Roditelji moraju napraviti plan roditeljstva i biti svjesni činjenice da je roditeljstvo izuzetno zahtijevan zadatak, koji će iziskivati ogroman emocionalni, psihološki, financijski i tjelesni napor koji moraju izbalansirati s poslom, odnosno karijerom (Shaw, Wood, 2009).

Kada je u pitanju ustrojstvo škole u društvu koje nastaje, među glavnim parametrima izdvaja se osposobljavanje nastavnika kao nositelja promjena, a ne pukog izvršitelja promjena. Nužno je emancipirati nastavnika kao inovativnog stručnjaka otvorenog profesionalizmu. Taj profil nastavnika pretpostavlja, traži i uvjetuje odgovarajuću organizaciju, sadržaj i karakter njegova odgoja i obrazovanja te permanentnog usavršavanja. Nastavnika treba osposobljavati za suvremeno poimanje organizacije i karaktera pedagoškog procesa (Pivac, 2009).

4.3. Suvremena neuroznanstvena otkrića: implikacije na ponašanje djece i adolescenata u socijalnom kontekstu

Kako bismo utvrdili procese kojima se rani socijalizacijski obrasci stečeni u obitelji prenose tijekom razvoja na druga područja interpersonalnih odnosa, potrebno je razumjeti teoriju privrženosti i teoriju socijalne kognicije (Deković, Raboteg-Šarić, 1997). Prema mišljenju socijalno-kognitivnih teoretičara specifični odnosi s drugim osobama kodiraju se u obliku apstraktnih kognitivnih predodžbi koje usmjeravaju našu percepciju, zaključivanje, tumačenje događaja, očekivanja u vezi s budućim događajima, a time i ponašanje u interpersonalnom kontekstu (Baldwin, 1992, prema Deković, Raboteg-Šarić, 1997). Obiteljsko okruženje je temeljni kontekst unutar kojeg djeca stvaraju predodžbu o interpersonalnim odnosima i razvijaju obrasce socijalnih interakcija, a sve predodžbe koje djeca imaju o sebi i interpersonalnim odnosima u obitelji i o odnosima s vršnjacima su međusobno povezane.

Teorija privrženosti objašnjava kako se ljudsko biće razvija, kako kroz životni vijek razvija strategije samozaštite i kako se prilagođava na okolinu. Ona nam pomaže razumjeti različite oblike ponašanja, kako problematične, tako i adaptivne (Crittenden, 2005, prema Klarin, 2016) te omogućuju predviđanje socijalnog, emocionalnog, psihološkog i fizičkog zdravlja (Baim, Morrison, 2011, prema Klarin, Đerđa, 2016).

Prema teoriji privrženosti, na temelju iskustva u odnosima s roditeljima dijete formira unutarnje mentalne predodžbe sebe i drugih. Ti modeli postepeno se uključuju u strukturu pojedinačne ličnosti, upravljaju njegovim ponašanjem u novim uvjetima i djeluju na kvalitetu odnosa s drugim ljudima (Deković, Raboteg-Šarić, 1997). Privrženost kao koncept vezemo za emocionalnu bliskost koju dijete ostvaruje u odnosu s odraslima, sa zaštitom koju mu oni pružaju te sa zadovoljenjem emocionalnih potreba. Najčešće se formira emocionalna bliskost prema djetetu značajnim osobama, u prvom redu s majkom, koja predstavlja najznačajniju osobu u njegovom životu od najranije dobi.

Privrženost ima ključnu ulogu za djetetov razvoj (fizički, emocionalni i socijalni), percepciju povezanosti s drugima, pojam o sebi i životno iskustvo (Pearce, 2009, prema Klarin, 2016). No, iako se o govori o važnosti privrženosti od najranije dobi, ona nije samo u funkciji preživljavanja djeteta, već ima značajnu ulogu u razvoju socijalne kognicije. Sigurno privržena djeca imaju povjerenja u druge i razvijenu emocionalnu kompetenciju što doprinosi njihovom kognitivnom razvoju i sposobnosti djeteta za socijalne interakcije u vršnjačkom i školskom kontekstu. Posebno značajan razvojni period koji od djeteta zahtijeva formiranje novih vještina jest srednje djetinjstvo i adolescencija (Klarin, Đerđa 2014).

Roditeljski postupci u toj dobi značajni su prediktori brojnih razvojnih ishoda, osobito onih povezanih sa socijalnim razvojem i prilagodbom, te čine ogroman utjecaj na proces socijalizacije kod djece. U interakciji sa značajnom drugom osobom dijete usvaja obrasce ponašanja koji čine model za ponašanje u različitim socijalnim okruženjima (Bell i sur., prema Klarin, Đerđa, 2014). Kvaliteta obiteljske interakcije prediktivna je za formiranje odnosa izvan obiteljskog doma, za školsko postignuće, agresivno ponašanje prema sestrama, braći i vršnjacima, razvijanje autonomije i za uzimanje droga.

Spoznaje iz područja neuroznanosti uvelike su doprinijele razumijevanju privrženosti. Dijete izloženo iskustvu aktivira neurone u mozgu što uvjetuje odgovor organizma na senzornu simulaciju iz okoline. Drugim riječima, iskustvo privrženosti (uz gene) oblikuje mozak. Jasniju predodžbu o odnosima između neuroloških procesa i razvoja u interakciji s emocijama, kognicijom i ponašanjem donose otkrića zrcalnih neurona koji su odgovorni za imitaciju onoga što se događa u okolini, ali i interpretaciju toga. Značajna funkcija zrcalnih neurona jest shvaćanje vlastitih namjera i emocija, te formiranje socijalnih vještina, empatije i razumijevanja namjera drugih (Božić i sur., 2015; Siegel, 2011, prema Klarin, 2016).

4.4.Uloga obitelji u razvoju zaštitnih i rizičnih čimbenika

Pojavu poremećaja u ponašanju nije dopušteno promatrati kao problem koji djeca nose sa sobom, odnosno kao problem imanentan određenom broju djece u populaciji. Osobe odgovorne za djetetov razvoj, kroz svoju nekompetentnost za ulogu koju su preuzeli (u prvom redu roditelji, a zatim odgajatelji u vrtiću i učitelji u školi), prenijeli su na dijete krivicu za problematično ponašanje, stoga se djecu u širem socijalnom kontekstu percipira kao „zločestu“

ili „teško odgojivu“. Svemu tome doprinosi lako prihvaćanje društva da postoje zločesta djeca, pa je kažnjavanje iste razrađeno do najsitnijih detalja i vrlo širokih razmjera (Janković, 2000).

Među zaštitne faktore ubrajamo sposobnost snalaženja u različitim socijalnim situacijama (socijalna inteligencija), razumijevanje emocija drugih i adekvatnog odgovaranja na njih (empatija, emocionalna inteligencija) te prosocijalno ponašanje. S druge strane, nedostatak sposobnosti snalaženja u svakodnevnim, a osobito društveno problematičnim situacijama, teško prepoznavanje emocija drugih i agresivno ponašanje, bez obzira je li agresija okrenuta prema sebi samome ili drugima, najčešće se spominju kao rizični faktori.

Sretna je okolnost ovih činitelja to što se neki od njih mogu razvijati u procesu socijalizacije, odnosno nasljeđe ne određuje u potpunosti razvoj, socijalizaciju i konačni društveni status djeteta. Na primjer, stresni doživljaj u obitelji ili izvan nje mogu toliko snažno promijeniti osobnost djeteta da genetska „predodređenost bude potpuno poništena“. Nesretna okolnost činitelja jest ta što nepovoljan socijalni kontekst u kojemu neka ljudska jedinka dolazi na svijet, raste, razvija se i socijalizira ima jednako bitno značenje za stvaranje čovjeka u svim njegovim aspektima (Janković, 2000).

Obitelj kao socijalni kontekst predstavlja više ili manje sigurnu luku u kojoj dijete traži zaštitu, ljubav, sigurnost i predvidivost, odnosno u kojoj će zadovoljiti sve primarne emocionalne potrebe, te se stoga smatra da je roditeljsko ponašanje blisko povezano s internaliziranim i s eksternaliziranim problemima kod djece i adolescenata (Klarin, 2016). Zaštitna uloga obitelji ima značajnu ulogu u razvoju delinkventnog ponašanja tijekom adolescencije. Sukobi u obitelji i niska razina bihevioralne kontrole usmjerene prema adolescentu utječu na izbor delinkventnog vršnjačkog okruženja (Ary i sur. 1999, prema Klarin, 2016).

4.4.1. Zaštitni i rizični čimbenici kao preventivni odnosno zaštitni čimbenik PuP-a

Pod zaštitnim čimbenicima podrazumijevaju se čimbenici koji utječu na razvoj djece i mladih, a koji povećavaju vjerojatnost pozitivnih razvojnih ishoda, dok se rizični odnose na one utjecaje i karakteristike osobe i okruženja koji pozitivne ishode čine manje vjerojatnim, ili povećavaju vjerojatnost pojave smetnji u razvoju, ponajprije u obliku poremećaja u ponašanju (Kranželić Tavra, 2002). Durlak (1997) ističe da postoje prije višestruki nego pojedinačni čimbenici povezani s određenim problemom, te da su različiti čimbenici važni u različitoj razvojnoj dobi i pod različitim okolnostima (prema Kranželić Tavra, 2002).

Svi rizični i zaštitni čimbenici su bitni i doprinose u svojoj domeni djelovanja, no ako želimo obuhvatiti svu širinu i kompleksnost njihovog djelovanja moramo uzeti u obzir i individualne i kontekstualne čimbenike koji utječu na razvoj djece i mladih. Individualni se odnose na osobne karakteristike, znanja i vještine koji su sadržani u osobi, a djeluju podupirući ili otežavajući razvoj. Osim individualnih, na djetetov razvoj utječe okruženje u kojem se nalazi, u prvom redu obitelj, a zatim i škola (Kranželić Tavra, 2002).

Harachi (2000) navodi kako se zaštitni čimbenici u obitelji odnose na dobro vođenje obitelji gdje roditelji znaju što žele od svoje djece (istovremeno djeci mora biti jasno zašto to žele), usmjereni su na monitoring i superviziju ponašanja, podupiru pozitivna ponašanja, te određuju posljedice za negativna ponašanja (prema Ferić-Šlehan, 2008). Jedan od zaštitnih čimbenika može biti i osjećaj za samoučinkovitost roditelja, odnosno vjerovanje roditelja u svoje odgojne sposobnosti te vjerovanje da će dijete na odgoj odgovoriti kako oni očekuju (Coleman i Karraker 1998, prema Ferić-Šlehan, 2008). Djetetova percepcija načina odgoja također je povezana s poremećajima u ponašanju, stoga adolescenti koji percipiraju načine odgoja u obitelji konstruktivnim, pokazuju manje psiholoških problema, imaju bolje interpersonalne vještine i više su socijalno uključeni (Chen i Kaplan, 2001, prema Ferić-Šlehan, 2008). Iz toga proizlazi da podržavajući odgojni oblici s prikladnom kontrolom rezultiraju s manje problema u ponašanju kod adolescenata, a podrška od strane roditelja povezana je sa sniženom razinom depresije.

Bihevioralna kontrola odnosi se na nadzor i kontrolu djetetova ponašanja uz prisutnost roditeljske podrške. Takvo roditeljsko ponašanje ima utjecaj na psihološko sazrijevanje tijekom adolescencije i budi svijest o mogućim posljedicama problematičnog ponašanja. Negativna je povezanost između bihevioralne kontrole i eksternaliziranih problema u ponašanju, kao što su agresivnost i delinkvencija (Barber, 1996, prema Klarin, 2016). Roditelji imaju aktivnu ulogu vođenja djeteta kroz proces usvajanja normi i standarda ponašanja koji je u skladu s okruženjem u kojem žive, te savjetuje dijete o prihvatljivom načinu ponašanja.

Treba istaknuti, kako strukturalna obilježja obitelji nemaju niti približno tako značajan učinak na pojavu poremećaja u ponašanju i razvoj trajnije delinkvencije, kao što to ima kvaliteta odnosa u obitelji. Kvaliteta se očituje u zaštitnim čimbenicima kao što su bliskosti roditelja i djece, prisnosti u komunikaciji, emocionalno poistovjećivanje, nadzor i zajedničke obiteljske aktivnosti.

Rankin i Kern (1994) utvrdili su da bliski odnosi barem s jednim roditeljem značajno umanjuju rizik delinkventnog ponašanja, te da samohrano roditeljstvo nije povezano s delinkvencijom ukoliko dijete osjeća snažnu bliskost s roditeljem. Ipak, bliski odnosi s oba roditelja najznačajniji je faktor zaštite u razvoju delinkvencije (prema Ajduković i Delale, 2000).

Vijeće Europe (2000) navodi kako čimbenici rizika označavaju sve individualne karakteristike ili socijalno-ekonomske, kulturne, demografske i druge uvjete koji povećavaju vjerojatnost upuštanja u kriminalno ponašanje u budućnosti (prema Bašić, 2009). Njihov razvoj ovisi o prenatalnim i biološkim okolnostima, kao i širokom spektru okolnosti koje pogađaju djecu tijekom djetinjstva, puberteta i adolescencije. Dakle, rizični čimbenici u obitelji su ili individualnog (i biološkog i dispozicijskog) ili kontekstualnog karaktera i mogu doprinijeti uključivanju mladih u rizična ponašanja ili razvoju poremećaja u ponašanju. Harachi i sur. (2002) među njih ubrajaju: obiteljsku kriminalnu povijest, probleme u vođenju obitelji, obiteljske sukobe, obiteljsku uključenost ili pozitivne stavove prema zloporabi droga i kriminalnom ponašanju. Neuspjeh u postavljanju jasnih očekivanja prema ponašanju djece, u discipliniranju te nedostatno nadgledanje djece također predstavljaju rizične čimbenike koji mogu voditi poremećajima u ponašanju, odnosno delinkvenciji (prema Ferić-Šlehan, 2008). Nedosljedna disciplina i odbačenost od strane roditelja usko su vezani za nastanak poremećaja kao što su laganje, krađa, bježanje od kuće i agresivno ponašanje. Houge, Liddle i Johnson-Leckrone (2002) definiraju rizične čimbenike kao faktore koji predstavljaju najveći rizik za razvoj antisocijalnog ponašanja, a u njih ubrajaju nedostatno nadgledanje djece, nedosljednu disciplinu, visoku razinu konflikta u obitelji, neučinkovitu komunikaciju i rješavanje problema, nedostatak ulaganja roditelja u odnos s djecom te nisku razinu privrženosti (prema Ferić-Šlehan, 2008). Bračni konflikti među roditeljima povezani su s manjom uključenosti u odgoj djece i grubom disciplinom, koja zajedno s prisilnim načinima odgoja čini važan rizični faktor (Baehler i Gerard, 2002, prema Ferić-Šlehan, 2008). Adolescenti koji svoje roditelje percipiraju kao stroge češće posežu za drogom i alkoholom, a krajnji, rigidni oblici discipline (u kojima se puno kažnjava) utječu na veću stopu delinkvencije.

Howell (2003) uz gore navedene, rizične čimbenike za razvoj poremećaja u ponašanju vidi i u drugim obiteljskim faktorima koji nisu izravno povezani sa bliskošću, komunikacijom i interakcijom roditelja i djeteta. Među te čimbenike ubrajamo niski socioekonomski status obitelji, nezaposlenost roditelja, pušenje majke za vrijeme trudnoće, roditeljska zloporaba droga i često mijenjanje osobe koja se brine za dijete (prema Bašić, 2009).

Čimbenici rizika često se vežu u klastere, odnosno „putuju u paketima“, što komplicira njihovo razumijevanje i djelovanje na njih, budući da se svaki pojedinačni čimbenik može javiti u kontekstu drugih čimbenika. Biglan i sur. (2004) navode da u slučajima kada postoji jedan rizični čimbenik za probleme mladih vjerojatno se može očekivati i postojanje drugih čimbenika rizika (prema Bašić, 2009).

Još 80-ih godina prošlog stoljeća Loeber i Stourhamer-Loeber definirali su 4 vrste „obitelji pod rizikom“. U zanemarujućim obiteljima roditelji malo vremena posvećuju djeci, rijetko ih nadziru te nemaju tendenciju provjeravati gdje i s kim djeca provode vrijeme, niti što rade. Za konfliktne obitelji karakteristične su učestale svađe i sukobi između djece i roditelja koje su nerijetko popraćene nasilnim ponašanjem. Treću skupinu čine devijantne obitelji, koje toleriraju ili čak podupiru delinkventno ponašanje, budući da su ponekad i sami roditelji skloni delinkventnom ponašanju. Najrizičnije su kaotične obitelji, u kojima se ne poznaju granice niti odgovornosti, osjećaj pripadnosti je manje razvijen, a bliskost među članovima izrazito mala (prema Ajduković i Delale, 2000).

S druge strane, psihološka kontrola usmjerena je da negativnu kontrolu dječjega psihološkog svijeta kroz nametljivo roditeljsko ponašanje, manipulaciju, prisilu i pasivnu agresiju (Silk i sur. 2003, prema Klarin, 2016). Roditelji takvom vrstom kontrole potiču osjećaj krivnje kod djece i ometaju razvoj ličnosti, autonomije i samopoštovanja kod djeteta. Visoka razina psihološke kontrole prediktivna je za internalizirane (anksioznost, depresija, usamljenost), ali i za eksternalizirane probleme (delinkventno ponašanje, bježanje iz škole, konzumiranje droga). Socijalni pritisak nastao psihološkom kontrolom ne odgovara emocionalnim i socijalnim potrebama djeteta, guši njegovu nezavisnost i inhibirajuće djeluje na razvoj dječje socijalne interakcije. Posljedica takvog pritiska je osjećaj krivnje, otuđenosti, i odbačenosti od strane vršnjaka, te nedostatak samopouzdanja, samoefikasnosti i stabilnog identiteta (Barber, 1996, prema Klarin, 2016).

Drugu dimenziju roditeljskog ponašanja čini emocionalnost, odnosno pozitivne emocije kao što su ljubav, briga, zainteresiranost i privrženost u interakciji djeteta i roditelja. Emocionalna toplina, odgovornost i sigurnost pozitivno utječu na dječji razvoj, dok roditeljsko odbijanje ima predvidljive negativne posljedice za socijalni i emocionalni razvoj djeteta (Davies i Cummings, 1994, prema Klarin, 2016). Djeca koja odnos s roditeljima doživljavaju hladnim i nepodržavajućim u većoj mjeri pokazuju agresiju i neprijateljstvo prema drugima, imaju slabije samopoštovanje i češće se javlja osjećaj nekompetentnosti.

Bihevioralna i psihološka kontrola posebno su izražene u razdoblju adolescencije kada mlada osoba ima veću potrebu za nezavisnošću i individualizacijom u odnosu na obitelj. Bihevioralna kontrola ima za cilj kontrolu socijalizacije, a psihološka kontrola odvajanje djeteta od vanjskih utjecaja i ograničenje neovisnosti, što ograničava socijalna iskustva i interakcije djeteta (Silk i sur., 2003, prema Klarin, 2016).

Istraživanje o roditeljskim postupcima koje su provele Raboteg-Šarić i Brajša-Žganec (2000), pokazuje kako djeca već u ranoj adolescenciji isprobavaju neke od oblika neprihvatljivog ponašanja koje se tek kasnije manifestira kao devijantno. Također je utvrđeno i kako pred kraj osnovne škole roditeljski nadzor slabi, što može dovesti do toga da su djeca podložnija utjecaju vršnjaka koji izražavaju neprimjereno ponašanje. U većini slučajeva, dječaci su ti koji su skloniji agresivnom ponašanju i konzumiranju nedozvoljenih supstanci, dijelom i zbog toga što roditelji manje nadziru mušku u odnosu na žensku djecu.

4.5. Odgojni stilovi i njihova povezanost s (ne)prikladnim ponašanjem

Dječje društveno ponašanje pod utjecajem je roditeljskih odgojnih postupaka, koji se razlikuju s obzirom na to kakva pravila roditelji postavljaju, kako ih provode, pružaju li djeci potporu, potiču li djecu u razvoju, omogućuju li strukturu i predvidljivost u dječjem životu i sl. (Deković, Raboteg-Šarić, 1997). Kako smo već gore naveli, glavne dimenzije roditeljstva su emocionalnost, koja podrazumijeva toplinu, razumijevanje, podršku i ljubav roditelja prema djetetu, dok dimenzija kontrole uključuje nadzor i zahtjeve, odnosno očekivanja roditelja koja se protežu od razine potpune kontrole sve do zanemarivanja djeteta. Najefikasniji stil roditeljskog odgoja je tzv. „autoritativno roditeljstvo“, koje čini kombinaciju visoke razine topline i razumijevanja (svjesnosti o dječjim potrebama i spremnosti odgovaranja na zahtjeve djeteta) i visoke razine roditeljskih zahtjeva za zrelim ponašanjem (roditelji očekuju odgovorno ponašanje u skladu s razvojnim zadacima). Djeca autoritativnih roditelja su uglavnom nezavisna, sposobna regulirati vlastito ponašanje, emocionalno prilagođena, zadovoljna i društveno odgovorna (Maccoby i Martin, 1983, prema Raboteg-Šarić, Brajša-Žganec, 2000). Autoritativni roditelji dobro objašnjavaju djetetu pravila i granice koja su pred njih postavili, te im istodobno daju odgovarajuću autonomiju, dopuštajući im da samostalno donose odluke u područjima za koje roditelji smatraju da su djeca spremna. Dakle, možemo zaključiti kako je njihova uloga savjetnička, a ne nadzorna, zbog toga što kroz savjete i primjere djeci daju odgovor zašto su određeni zahtjevi postavljeni (Čudina, Čudina-Obradović, 2006).

Oni uglavnom biraju prijatelje koji su odgajani na isti ili sličan način kao i oni sami, stoga kvalitetan odgoj može biti važan zaštitni čimbenik od eventualnog lošeg utjecaja vršnjaka na razvoj problematičnog ponašanja kod adolescenata. Manje učinkoviti stilovi roditeljskog odgoja su autoritarni, popustljivi i zanemarujući.

Pod autoritarnim, krutim stilom podrazumijevaju se visoka očekivanja i zahtjevi koji roditelji postavljaju djetetu, provodeći strogi nadzor i kontrolu, istodobno ne pružajući toplinu i podršku (Čudina, Čudina-Obradović, 2006). Glavni cilj ovakvog stila roditeljstva je postizanje samokontrole i poslušnosti kod djece, koji se postiže postavljanjem granica i pravila, ali ih roditelji pri tome ne objašnjavaju, kao što je to slučaj kod autoritativnih roditelja. Djeca su prisiljena prihvaćati pravila bez ikakva suprotstavljanja, a kao rezultat toga javlja se anksioznost, nisko samopoštovanje i samopouzdanje, te zatvaranje u sebe s jedne strane, te razdražljivost, česte promjene raspoloženja i frustriranost s druge strane (Čudina, Čudina-Obradović, 2006). Izloženost postupcima autoritarnih roditelja može dovesti do agresivnosti i problema u ponašanju.

Permisivni stil karakterizira kombinacija visoke emocionalne topline i slabe kontrole. Takvi roditelji ne postavljaju visoke zahtjeve i provode slabu kontrolu, no istodobno pružaju ljubav i podršku (Čudina, Čudina-Obradović, 2006). Dijete ima veliku slobodu u donošenju odluka za koje nije spremno, pa se često znaju pogubiti u pravilima i granicama, budući da ih roditelji nisu jasno postavili. Nesnalaženje tog tipa rezultira impulzivnošću i agresivnošću (Čudina, Čudina-Obradović, 2006). Roditelji imaju tendenciju ispunjavati djeci sve želje i zahtjeve, smatrajući da će na taj način najbolje pokazati svoju ljubav prema djeci. Djecu to čini sretnom i dobrom raspoloženim, sve do trenutka dok im se ne prestane udovoljavati.

Zanemarujući, indiferentni stil podrazumijeva nisku razinu kontrole i nisku emocionalnost, odnosno hladnoću roditelja prema djetetu. Takvi roditelji postavljaju male zahtjeve, ne kontroliraju ih, ne pružaju ni toplinu ni potporu (Čudina, Čudina-Obradović, 2006). Roditelji su emocionalno distancionirani i često zaokupljeni drugim interesima u životu, pa dijete i njegove aktivnosti stavljaju u drugi plan. Na takve roditeljske postupke djeca reagiraju otporom i neprijateljstvom, što često ima za posljedicu loš uspjeh u školi i nemogućnost stjecanja društvene kompetencije (Čudina, Čudina-Obradović, 2006).

4.6. Utjecaj roditelja na povezanost među vršnjacima

Neosporna je važnost uloge roditelja u razvoju dječjih socijalnih vještina i u njihovu odnosu s vršnjacima prije razdoblja adolescencije, no postavlja se pitanje koliko je ta uloga važna tijekom adolescencije, ako uzmemo u obzir da je stjecanje samostalnosti i odvajanje od roditelja jedan od glavnih razvojnih ciljeva adolescencije. Roditeljski stavovi i uvjerenja o odgoju djece, te odgovarajuća dječja ponašanja su razmjerno stabilni i kontinuirani tijekom razvoja od ranog i srednjeg djetinjstva do adolescencije (McNally, Eisenberg i Harris, 1991, prema Deković, Raboteg-Šarić, 1996). Youniss i Smollar (1985) navode da tijekom stjecanja vlastitog identiteta, odvojenog od roditeljskog, adolescenti redefiniiraju dosadašnji odnos s roditeljima, odnosno stvara se odnos uzajamnosti s ocem i majkom, umjesto dosadašnjeg jednosmjernog autoriteta (prema Deković, Raboteg-Šarić, 1996). U adolescentskom uzrastu raste emocionalna bliskost s majkom (kod ženske djece), dok se važnost očeva prepoznaje u identifikaciji sa spolom (kod muške djece), više nego u socijalizaciji ostalih oblika društvenog ponašanja. Adolescenti koji imaju bliske emocionalne veze s roditeljima pokazuju veću razinu društvene kompetentnosti, samopoštovanja, odgovornosti, kao i nižu razinu problematičnog ili devijantnog ponašanja u odnosu na adolescente koji nemaju bliske odnose s roditeljima (Brown, Mounts, Lamborn i Steinberg, 1993, prema Deković, Raboteg-Šarić, 1996). Prijelazno razdoblje između djetinjstva i adolescencije karakterizira podizanje prijateljskih odnosa na novu razinu, što se očituje u uzajamnosti, dijeljenju s drugom osobom i povjeravanju. No, to ne utječe na povezanost djeteta i roditelja, koji i kroz adolescenciju zadržavaju utjecaj na socijalne interakcije djece izvan obiteljskog konteksta. Feldman i Wentzel (1990) ističu da je blizak odnos roditelja i djece povezan s mjerom popularnosti djece u društvu, većom društvenom kompetencijom i njihovim zadovoljstvom u vršnjačkim odnosima, pri čemu se naglašavaju pozitivni aspekti vršnjačkih odnosa, kao što su bliskost, zadovoljstvo međusobnim odnosima i prihvaćenost od vršnjaka (prema Deković, Raboteg-Šarić, 1996)

Tijekom odrastanja vršnjaci preuzimaju funkcije roditelja i kod pojedinca se javlja refleksna poslušnost prema vršnjacima, upravo onakva kakva je u ranijom životnoj dobi bila prema roditeljima. Međutim, roditeljski nadzor i prihvaćanje važan je prediktor djetetova odnosa s vršnjacima, stoga je roditeljsko prihvaćanje povezano s višom kvalitetom odnosa s vršnjacima, dok je nizak nadzor povezan s većom podložnosti vršnjačkom utjecaju. Vršnjački pritisak velika je noćna mora mnogih roditelja koji „gube tlo pod nogama“ u srazu s vršnjacima djeteta.

Oni vršnjački utjecaj doživljavaju kao opasnost i prijetnju, te odgovornost za neefikasnost u ostvarivanju svojih odgojnih ciljeva roditelji vide upravo u vršnjacima. Utjecaj vršnjaka najčešće se dovodi u vezu s rizičnim, odnosno problematičnim ponašanjem, iako može imati i pozitivan utjecaj na djetetov razvoj. Roditelji se boje da će njihova djeca upasti u loše društvo i da će zbog grupnog pritiska isprobavati one oblike ponašanja koji su suprotni roditeljskim očekivanjima (Lebedina Manzoni, 2016). Vršnjaci i roditelji čine dva socijalizacijska sustava koji me međusobno natječu u tome tko će na adolescenta imati veći utjecaj. U ranoj adolescentskoj dobi veća je podložnost pritiscima grupe, dok oslanjanje na mišljenje roditelja opada, no adolescenti se međusobno razlikuju u stupnju podložnosti drugima. Podložnost utjecaju vršnjaka ne ovisi samo o obiteljskim, nego i o situacijskim čimbenicima (Berndt, 1979, prema Lebedina Manzoni, 2016). Roditelji mogu izravno utjecati na to s kime će se njihova djeca družiti, tako što biraju susjedstvo u kojem žele živjeti, školu u koju će djeca ići, te se obiteljski uključuju u razne vjerske, kulturne i druge društvene organizacije. Kroz poticanje određenih osobina ličnosti i oblika ponašanja kod svoje djece roditelji imaju snažan neizravan utjecaj na odabir vršnjačke grupe (Deković, Raboteg-Šarić 1996). Kontrola djetetovih aktivnosti, poticanje postignuća i zajedničko donošenje odluka utječe na školski uspjeh, samopouzdanje, (ne)konzumaciju droga, pa u skladu s tim djeluje i na pridruživanje određenoj grupi, budući da nijedno uključivanje u grupu nije slučajno. Adolescenti biraju vršnjačku grupu na temelju reputacije i osobina koje imaju njeni članovi, jer se takve grupe i stvaraju na temelju sličnosti u stavovima i ponašanju. Tako se primjerice, na temelju učestalosti konzumiranja droge kod skupine vršnjaka kojoj adolescent pripada može predvidjeti njegova sklonost ka uporabi droge. Štetni učinci druženja s vršnjacima koji konzumiraju opojna sredstva jači su kod adolescenata s manje autoritativnim stilom odgoja, nego kod onih čiji su roditelji autoritativni, pa uspijevaju moderirati ponašanje svoje djece. Adolescenti mogu i pozitivno utjecati jedan na drugoga, pa tako čak i adolescenti čiji roditelji ne prakticiraju autoritativni odgoj mogu pokazati bolji školski uspjeh i manje problema u ponašanju ukoliko imaju prijatelje čiji roditelji prakticiraju autoritativni odgojni stil (Fletcher, Darling, Steinberg i Dornbusch, 1995, prema Deković, Raboteg-Šarić, 1996). Možemo zaključiti kako je kvalitetan odnos između roditelja i adolescenata povezan sa kvalitetom odnosa koji adolescenti uspostavljaju s vršnjacima.

5. Ponašanje djece u školi

Ponašanje učenika u školi smatra se nekim od najvećih izazova koji stoje pred učiteljima i nastavnicima na svim razinama obrazovanja. Učeničko ponašanje možemo svrstati u dvije skupine: prosocijalno ponašanje koje se definira kao društveno poželjno i usmjereno je na dobrobit drugih, te široki spektar oblika problematičnog ponašanja (Bilić, 2015)

Roviš i Bezinović (2011) izdvojili su privrženost školi i predanost izvršavanju školskih obaveza kao dvije najvažnije komponente školske vezanosti. Privrženost ili emocionalnu vezanost definiraju kao osjećaje koje pojedinac ima za školu i nastavnike ili odnose koje u njoj ostvaruje, dok se predanost odnosi na razinu spremnosti za ulaganje truda u školske aktivnosti, obveze i odnose (prema Bilić, 2015) Upravo aktivno sudjelovanje u školskim aktivnostima, zajedno s vremenom i naporom uloženim u izvršavanje zadatka, čine zaštitni čimbenik protiv rizičnih aktivnosti adolescenata (Skinner i sur., prema Bilić, 2015). U školama je sve učestalija pojava izostajanja s nastave, varanja na ispitima, kršenja pravila škole, nezainteresiranosti te neodgovornosti. Iako se čini kako takva ponašanja nemaju posljedice visokog intenziteta, one imaju potencijal za loše ishode u budućnosti, pa stoga govorimo o rizičnim oblicima ponašanja koja zahtijevaju reakciju nastavnika, pedagoga i roditelja. Ukoliko se ne djeluje pravovremeno, postoji velika mogućnost da navedena ponašanja prerastu u poremećaje u ponašanju, među koje prema standardima (Koller-Trbović i sur., 2011, prema Bilić, 2015) spadaju nasilje, krađa, razbojstva, provale te drugi oblici kaznenih djela i prekršaja.

5.1. Prosocijalno ponašanje

Poželjan oblik ponašanja u školi, kao što je već spomenuto, jest prosocijalno ponašanje koje se opredjeljuje kao vid dobrovoljnog, svjesnog, nesebičnog i intencionalno moralnog postupanja usmjerenog prema dobrobiti drugih ljudi kojima je potrebna pomoć, a uključuje modalitete dijeljenja, pomaganja i suradnje, te se ostvaruje voljno i bez prisile (Bilić, 2015). Takva ponašanja najčešće se očituju kroz pomoć vršnjacima u nevolji (ukoliko su fizički napadnuti), ali i kroz verbalnu pomoć (zauzimanje za drugoga) i dijeljenje (npr. školskog pribora, hrane pod odmorom i sl.). U postizanju prosocijalnog ponašanja veliku ulogu ima učitelj i njegov odnos prema učeniku, te je stoga dužan voditi razred na pozitivan i konstruktivan način, kakav u konačnici doprinosi stvaranju školske vezanosti.

Oslanjajući se na istraživanja Oelsnera i sur. (2011), Bilić navodi da školska vezanost pozitivno korelira s pozitivnim ishodima kao što su dobrobit, uspjeh, povećana motivacija i samoučinkovitost, te ju zbog toga smatramo zaštitnim čimbenikom, koji svojim djelovanjem umanjuje rizične faktore i reducira razvoj različitih oblika problematičnog ponašanja. Suprotno tome, slaba školska vezanost u korelaciji je s različitim oblicima rizičnog ponašanja (npr. konzumacija droga i alkohola), s antisocijalnim i delinkventnim ponašanjem, te sa slabijim školskim uspjehom i napuštanjem škole (Bilić, 2011).

5.2. Problematična ponašanja učenika

Dryfoos (1997) među rizične čimbenike vezane za školu ubraja: niska očekivanja uspjeha, slabu predanost edukaciji, zaostajanje u školi i niske ocjene (prema Kranželić Tavra, 2002). Kao glavni prediktori kasnijih poremećaja u ponašanju u školskom okruženju ističu se akademski neuspjeh i nedostatak povezanosti sa školom, dok učenike koji su u riziku za školski neuspjeh često karakterizira i propadanje razreda, izostajanje iz škole, niski socioekonomski status i nisko samopoštovanje (Christianses, Christiansen, 1997, prema Kranželić Tavra 2002). Rane akademske poteškoće ne samo da pogoduju kasnijim teškoćama u učenju nego i poteškoćama u ponašanju i socijalnom funkcioniranju. No, nisu samo akademske teškoće važan rizični čimbenik jer i rani poremećaji u ponašanju, posebice agresivno ponašanje i slabe veze s vršnjacima, također najavljuju kasnije probleme vezane za školsko postignuće i poremećaje u ponašanju (Durlak 1995, prema Kranželić Tavra 2002).

U ovom radu naglasak se stavlja na drugu skupinu školskog ponašanja, odnosno na široki spektar problematičnih oblika ponašanja. Takva ponašanja ometaju učenje i angažiranost djece u nastavi i socijalnim odnosima s vršnjacima, te nepovoljno utječu na njihov optimalan razvoj i mogu štetiti i drugim učenicima i nastavnicima. U literaturi se obično izdvajaju skupine pasivnih i aktivnih problematičnih oblika ponašanja. Među pasivno-problematične ubrajamo pasivnost na nastavi i socijalno povlačenje te nemarnost i neodgovornost (Bilić, 2015).

Opće je uvriježeno mišljenje da pasivne učenike doživljavamo kao mirne, pristojne, da nisu skloni problemima, no to ne znači da oni sami nemaju probleme. Njihovo inaktivno ponašanje objašnjava se kao nedostatak motiva za sudjelovanje u školskim aktivnostima, pa se nemotiviranost često smatra izgovorom za nerad.

Osim pasivnosti na nastavi, djeca se povlače ili suzdržavaju i od socijalnih interakcija, a kao razlog takvog ponašanja navodi se strah, tjeskoba i neizvjesnost (Rubin i sur., 2009; Gazelle i Rubin, 2010, prema Bilić, 2015). Prva skupina djece ima potrebu za samoćom ili samostalnom igrom, te se pritom ne osjećaju loše zbog svoje socijalne nezainteresiranosti. Druga skupina djece se povlači u sebe i sami provode vrijeme što je rezultat odbacivanja, isključivanja ili izoliranja od strane vršnjaka. Treća skupina djece se sama povlači u sebe ili bježi od socijalnih odnosa (samoizolacija), dakle njihova izoliranost nije rezultat utjecaja vršnjaka. Potonja skupina često se samoizolira iz straha da će napraviti nešto pogrešno, ili da će drugi smatrati kako su glupi ili nesposobni. Izbjegavanje interakcije tijekom dužeg perioda može dovesti do socijalnog anksioznog poremećaja.

Biološki čimbenici, u prvom redu povišena razina stresa, uvelike doprinosi povlačenju u sebe prilikom susreta s nepoznatim ljudima. Osim bioloških, razlog povlačenja može se kriti i u obiteljskim čimbenicima, ponajviše zbog toga što djeca o interakcijama s drugim ljudima prioritetno uče iz vlastitog odnosa s roditeljima ili iz njihova međusobnog odnosa. Također se ističe model anksioznih roditelja, ili postupci roditelja koji su usmjereni na pogreške i naglašavanje negativnih aspekata, zbog čega se javlja osjećaj bezvrijednosti i straha kod djece. Neki nastavnici povučenu djecu često doživljavaju kao manje inteligentnu zbog neangažiranosti u nastavnom procesu, no oni obično zbog svojih problema, stresa ili pritiska ne uspijevaju pokazati za što su sve kompetentni.

Na školsko povlačenje uvjerljivo najveći utjecaj imaju odnosi s vršnjacima. U skladu s tim, učenici koji su prihvaćeni u razredu imaju više potencijala razviti prosocijalno ponašanje, dok neprihvaćenost ili isključenost uvjetuju socijalno povlačenje i bespomoćnost. Razvoju prosocijalnog ponašanja pogoduje protektivna razredna sredina koja potiče učenike da se uključe u socijalne interakcije, te da s vremenom steknu i povjerenje u socijalne odnose. S druge strane, učenici koji su suočeni s brojnim neugodnim situacijama i neuspjelim pokušajima stupanja u odnose s vršnjacima, miču se iz takve sredine i iz takvih odnosa. Njihovo povlačenje promatramo kao obrambeni mehanizam ličnosti ili strategiju zaštite. Dakle, loši vršnjački odnosi mogu dodatno utjecati na socijalno povlačenje i predstavljaju rizik za razvoj različitih problema i poteškoća (Oh i sur., 2008, prema Bilić, 2015).

Među pasivno-problematične oblike ponašanja ubrajamo još i nemarnost i neodgovornost, iako nemarna i neodgovorna djeca nisu nužno pasivna u svakoj situaciji, nego se to najčešće manifestira samo u odnosu prema školskim obvezama (redovito pisanje zadaća, nošenje pribora i sl.) ili obećanjima koje su dali roditeljima ili nastavnicima (npr. rješavanje zadataka).

Takvi učenici rijetko preuzimaju odgovornost za svoje ponašanje, te razloge za vlastiti neuspjeh traže u nastavnikovom ponašanju ili prezahjtjevnom programu.

Među aktivno-problematične oblike ponašanja spadaju oni oblici ponašanja koji se nerijetko smatraju normalnima i uobičajenima, te se kao takva ne podvrgavaju sankcijama. U tu skupinu ubrajamo laganje i prepisivanje na ispitu, i one koji izazivaju veću zabrinutost – namjerno ometanje nastave, narušavanje školskih pravila i nasilno ponašanje unutar razreda (Bilić, 2015).

Sklonost prema laganju počinje se razvijati već oko treće godine života te se s odrastanjem ubrzano razvija. Laganje nastaje kao posljedica želje da dijete zaštiti ili izbjegne osudu, odnosno kaznu, a da pri tome nema namjeru nekoga povrijediti. Djeca ponekad lažu i kako bi zaštitila prijatelja ili drugu blisku osobu od mogućih neugodnosti ili negativnih posljedica (Bilić, 2015). Ta dva tipa laži možemo nazvati obrambenim ili zaštitnim lažima, odnosno lažima počinjem iz dobre namjere. S druge strane, svjesno laganje je zlonamjerni čin proizašao iz želje za prikrivanjem nedjela, ostvarenjem osobnih ciljeva ili postignućem određene koristi, a da se pritom povrijedi ili okrivi druga osoba. Treba naglasiti da niti jedan oblik laganja nije opravdan i da traži reakciju roditelja koji bi trebali znati da će ono s vremenom postati učestalije i čvršće te zbog toga predstavlja rizično ponašanje. Osobito raširena pojava laganja kod djece školske dobi javlja se s ciljem da se prikrije nerad i ostvare bolje ocjene na lakši, ali nepošten način. Diljem svijeta se govori o problemu varanja na svim razinama obrazovanja, no taj se problem sustavno minorizira, odnosno školsko varanje smatra se nečim uobičajenim, a ne ozbiljnim problemom koji zahtijeva rješenje. Iako općeprihvaćena definicija školskog varanja ne postoji, Eastman i sur. navode da se radi o svjesnom i namjernom neetičnom ponašanju i kršenju propisanih pravila, dok Lambert i sur. varanje definiraju kao nepoštene radnje ili pokušaje kad učenici koriste neprihvatljiva sredstva za postizanje boljeg školskog uspjeha (Eastman i sur., 2008; Lambert i sur., 2003, prema Bilić, 2015).

Varanje se, s jedne strane, odnosi na plagiranje, korištenje tuđih radova bez dozvole, navođenje lažnih izvora, preuzimanje informacija bez pozivanja na izvor, i takve oblike učenici često koriste pri pisanju domaćih zadaća, referata i drugih radova, a rjeđe na ispitima, testovima i drugim provjerama znanja. Prilikom pisanja raznih provjera učenici su skloniji elektroničkom varanju, odnosno korištenju pametnih uređaja koji im omogućuju traženje potrebnih odgovora na internetu. Zbog toga se smatra da razvoj tehnologije potiče i olakšava akademsko nepoštenje (Underwood i Szabo, 2003, prema Bilić, 2015). Varanju su skloniji učenici koji su manje sposobni od svojih vršnjaka pa su zbog toga pod velikim pritiskom za postizanje dobrog uspjeha, te oni učenici koji imaju potrebu za socijalnim odobravanjem i prilagođavanjem većini.

Sljedeći tip aktivno-problematičnog ponašanja, koji zahtijeva veću zabrinutost i manje je zastupljen od školskog varanja jest nepoštivanje i kršenje školskih pravila. U taj tip ubrajamo probleme kao što su ometanje drugih učenika tijekom rada, kašnjenje i izostajanje s nastave, ometanje drugih učenika tijekom rada, kašnjenje i izostajanje s nastave, kršenje dogovorenih pravila u razredu te neposluh. Navedeni oblici ponašanja pojavljuju se u različitom trajanju, učestalosti i intenzitetu, a spektar tih oblika ponašanja obuhvaća od zanemarivih do vrlo ozbiljnih problematičnih ponašanja (Kalb i Loeber, 2003, prema Bilić, 2015). Nepoštivanje i kršenje školskih pravila relativno je stabilno tijekom razvoja je izraženije je kod dječaka nego kod djevojčica. Takvo ponašanje može znatno utjecati na odnose svakodnevnu interakciju između djece i nastavnika, ali i među vršnjacima stvarati napete odnose, koji mogu imati štetne utjecaje na ukupnu kvalitetu tih odnosa (Kalb i Loeber, 2003, prema Bilić 2015). Kao razlozi neposluha u školi najčešće se navode emocionalni problemi i narušeni odnosi s nastavnicima i drugim vršnjacima u razredu.

Jedan od najvažnijih rizičnih čimbenika za razvoj problematičnog ponašanja u školi i zlorabe sredstava ovisnosti jest druženje s prijateljima koji se tako ponašaju (Raboteg-Šarić, Brajša-Žganec, 2000).

Kao najteži oblik pasivno-problematičnog školskog ponašanja ističe se nasilno ponašanje učenika koje se smatra vrstom agresivnog ponašanja. Riječ je o namjerno neprijateljskom i ponavljanom ili kontinuiranom postupanju jednog učenika ili vršnjačke skupine s ciljem da se žrtvi koja se nije u stanju sama braniti nanese fizička i/ili emocionalna bol, te da se naštetiti njezinu ugledu i dostojanstvu (Bilić, 2015).

Među mlađom djecom, posebice muškog spola, rašireniji je oblik fizičkog nasilja (udarci rukama i nogama, raznim predmetima, tučnjava) i verbalnog nasilja (vrijeđanje, vikanje, prostačenje, nazivanje pogrđnim imenima i slično). Prilikom odrastanja navedene vrste nasilja zamjenjuju prikrivene forme, među kojima treba istaknuti relacijsko nasilje koje se opisuje kao suptilna manipulacija odnosima s ciljem uništavanja prijateljstava, veza, prvih ljubavnih veza, ugleda i statusa u školi i među vršnjacima. Uobičajeno je misliti da su relacijskom nasilju sklonije djevojčice, no i dječaci se sve češće uključuju u širenje glasina i tračeva. U novije vrijeme sve veću zabrinutost izaziva razvoj nove vrste nasilja eng. naziva *cyberbullying* (putem interneta). Prema mišljenju Matijević (2014) može se odnositi na sva ponašanja na Internetu koja se čine s ciljem ili posljedicom napada na nečiji emocionalni, psihički, socijalni ili moralni integritet.

5.2.1. Agresija i nasilna ponašanja djece i adolescenata

Prema WHO (2002) nasilje se definira kao namjerno korištenje fizičke snage i moći prijetnjom ili akcijom prema samome sebi, prema drugoj osobi, ili prema grupi ljudi ili čitavoj zajednici, što bi moglo rezultirati ili rezultira ozljedom, smrću, psihološkim posljedicama, nerazvijenošću ili deprivacijom (prema Žilić, Janković, 2016). Agresija i nasilje su socijalne pojave koje visoko korespondiraju te su uzročno-posljedično povezane. Otac psihoanalize Sigmund Freud smatrao je da agresivnost ima biološku osnovu, a svoju teoriju agresivnosti razvio je na tezi da sva živa bića posjeduju destruktivni nagon (prema Žilić, Janković, 2016). S druge strane, prema Bandurinoj teoriji socijalnog učenja ponašanje uvelike ovisi o spoznaji i okolinskim čimbenicima te ponašanju modela, pa tako djeca uče imitiranjem odraslih, modeliranjem, simboličkim učenjem, i promatranjem (Bandura, 1975, prema Pahljina, 2011). Agresivno ponašanje može se objasniti teorijom socijalnog učenja, jer promatranjem modela koji manifestira agresivno ponašanje, pojedinac i sam razvija obrazac agresivnog ponašanja. Agresija je u razdoblju djetinjstva i adolescencije sastavni dio odrastanja. Kako pokazuju brojna istraživanja, agresija svoj vrhunac doživljava oko 15. godine, nakon čega slijedi smanjivanje. Adolescenti skloni nasilju i agresiji češće pokazuju i druge eksternalizirane probleme kao što su zloraba psihoaktivnih tvari i antisocijalno ponašanje. Oni imaju poteškoća s personalizacijom i socijalizacijom, odnosno bivaju odbačeni od strane vršnjaka, pa im stoga preostaje družiti se samo sa sebi sličnima. Odbacivanje može rezultirati ekstremnim nasiljem (npr. nanošenjem teških tjelesnih ozljeda ili ubojstvom). Nasilje u vršnjačkoj dobi manifestira se u različitim oblicima, od psihičkog, verbalnog, fizičkog, seksualnog, relacijskog, kulturalnog, elektroničkog i drugih. Fizičko nasilje ima za cilj nanošenje ozljeda žrtvi šamaranjem, udaranjem rukom ili nogom te razbijanje osobnih stvari ili uništavanje imovine. Verbalno nasilje uključuje nazivanje pogrđnim imenima, vrijeđanje, omalovažavanje, a ukoliko se uvrede baziraju na nacionalnosti, religijskoj pripadnosti ili rasi žrtve, možemo ga definirati kao kulturalno nasilje. Svaki oblik verbalnog nasilja ubraja se u psihičko nasilje, koje karakterizira primjena psihičke prisile koja je uzrokovala osjećaj straha, ugroženosti ili povrede dostojanstva (Žilić, Janković, 2016). Seksualno nasilje odnosi se na bilo koji neželjeni seksualni čin, od seksualnih komentara na račun žrtve, do ostvarivanja neželjenih fizičkih kontakata. Pod relacijskim nasiljem, odnosno nasiljem u odnosima podrazumijeva se svako ignoriranje, izolacija, isključivanje ili izbjegavanje pojedinca (Sušac, Ajduković, Rimac, 2016).

Oblici nasilja neprestano se šire, a načini njihove manifestacije postaju sve savršeni (Milašin i sur., 2009, prema Žilić, Janković, 2016). Trenutno najrašireniji oblik nasilja jest internetsko nasilje (*cyberbullying*, *online bullying*, elektroničko nasilje) koje *National Crime Prevention Council* definira kao pojavu kada „mladi koriste *Internet*, mobitele ili druge uređaje za slanje ili objavu tekstova ili slika namijenjenih vrijeđanju ili sramoćenju druge osobe“. Svakodnevno se bilježi rastući broj različitih oblika zlostavljanja mladih putem društvenih mreža, od kreiranja stranica i grupa na društvenim mrežama s ciljem ismijavanja, vrijeđanja, promoviranja mržnje, objavljivanja fotografija i drugih sadržaja bez pristanka snimljene osobe, objave uznemirujućih, nasilnih sadržaja preko poruka seksualnog sadržaja do seksualnog iskorištavanja (Matijević, 2014). Osim navedenih oblika nasilja, smatra se i širenje laži i dezinformacija putem interneta, kao i krađa digitalnog identiteta. Noviji primjer zlostavljanja putem interneta dolazi iz jedne zagrebačke srednje škole, gdje je učenica snimala tenisice svojih razrednih kolega, te ih ocjenjivala i ismijavala na *TikToku*, trenutno najpopularnijoj društvenoj mreži među mladima.

Širenju te vrste nasilja najviše doprinosi anonimnost koja kod djece stvara osjećaj lažne moći, te trajne zaštićenosti i nedodirljivosti, što potiče još okrutnije i neprimjerenije ponašanje. Zbog trajne izloženosti nasilju pred velikim, potencijalno neograničenim brojem ljudi, te zbog percepcije da će to stanje potrajati (svaka osoba ima mogućnost objavu s interneta spremiti na vlastiti elektronički uređaj, pa one ostaju pohranjene i ukoliko je sama objava naknadno uklonjena), žrtve nasilja se ne mogu obraniti od nasilja i doživljavaju ozbiljnije posljedice nego u slučajevima klasičnog nasilja (Bilić, 2015). Većina istraživanja pokazuje da većina internetskog nasilja ostaje neprijavljena zbog egoističnih motiva, difuzije odgovornosti, lojalnosti prema skupini vršnjaka, pasivne podrške počiniteljima ili pluralističkog neznanja (prema Pavlović i sur., 2019). Djeca i adolescenti koji su istovremeno i počinitelji i žrtve elektroničkog nasilja imaju narušenu sliku o sebi, pokazuju simptome anksioznosti i depresivnosti, izražavaju ljutnju te su skloni različitim vrstama neprihvatljivog ponašanja.

5.2.2. Zloraba psihoaktivnih tvari – duhana, alkohola i droga

Zloraba duhana, alkohola i droga ozbiljan je i težak problem u populaciji mladih. Pušenje se definira kao uživanje duhana udisanjem dima zapaljenog lišća u cigareti, cigari ili luli. Alkoholizam predstavlja prekomjerno uzimanje alkoholnih pića uz razvoj psihički i fizičke ovisnosti znakova psihičkog poremećaja ili poremećaja ponašanja koji upućuju na oštećenost duševnog ili tjelesnog zdravlja, odnosa s okolinom i socijalnog funkcioniranja.

Drogom se smatraju sve psihoaktivne tvari koje mogu izazvati ovisnost, a čija je proizvodnja, stavljanje u promet kao i uporaba zakonom zabranjena (prema Greblo, Šegregur, 2011). Uzimanje i zlouporaba opojnih droga je uporaba psihoaktivnih tvari u takvom opsegu koja će dovesti do poremećaja u ponašanju i ovisnosti. Istraživanje iz 2009. o konzumaciji duhana, alkohola i droga u srednjoj školi, pokazalo je kako mladići češće puše duhan nego djevojke, te ranije počinju pušiti (između 14. i 16. godine). Učestalost opijanja kod mladića je najčešća nekoliko puta mjesečno, zatim nekoliko puta tjedna, a manje od 10% ispitanika uopće ne konzumira alkohol. Djevojke se uglavnom opijaju nekoliko puta godišnje, rjeđi su slučajevi onih koji se opijaju nekoliko puta mjesečno. Među mladima u RH najučestalija je uporaba indijske konoplje koja se konzumira pušenjem kao marihuana ili hašiš, slijede LSD/amfetamini, u rijetkim slučajevima heroin i kokain (prema Greblo, Šegregur, 2011). Adolescenti najčešće posežu za psihoaktivnim tvarima zbog želje da se osjećaju odraslima, da se uklope u skupinu vršnjaka, te da se opuste i dobro osjećaju. Oni to čine iz radoznalosti, ali i zbog želje za „kažnjavanjem“ roditelja (Smontara, 2019). Zluporaba psihoaktivnih tvari odraz je zadovoljavanja potrebe samostalnog odlučivanja o sebi i budućem životu, a javlja se i kao posljedica krize identiteta. Učestali konflikti između roditelja i adolescenata rezultiraju prekidom komunikacije s posljedičnim gubitkom kontrole nad procesom osamostaljivanja, što povećava rizik za neprimjerene oblike ponašanja (Sakoman, 2009). Među rizične čimbenike, osim narušenih interpersonalnih odnosa u obitelji ubrajaju se i teškoće u odgoju, kaotična obiteljska sredina, akademski neuspjeh i druženje s vršnjacima koji su skloni devijantnom ponašanju. Adolescenti koji imaju slabiji akademski uspjeh i slabu privrženost školi, te izbjegavaju nastavu imaju veći potencijal da razviju problem s alkoholom ili drogama. Konzumacija droga dovodi do ovisnosti, koja se definira kao povremeno ili trajno uzimanje neke droge, a karakterizira je nesavladiva potreba za drogom, sklonost povećanju uzimane količine te štetne posljedice za ovisnu osobu, ali i njezinu okolinu.

6. Prevencija rizičnog ponašanja

Prevencija je čin, postupak ili ukupnost radnji koje se poduzimaju da se što spriječi, radnja koja će proizvesti kao posljedicu zaštitu od čega (Anić i sur., 2004, prema Bašić, 2009; Hrvatski jezični portal). *The Wisconsin Department of Public Instruction* (1995) prevenciju definira kao proces koji ljudima pruža mogućnosti potrebne za suočavanje sa stresnim životnim uvjetima i

potrebama, kako bi izbjegli ponašanja koja bi mogla dovesti do negativnih fizičkih, psihosocijalnih ili socijalnih posljedica, a uključuju poticanje znanja, kompetencija i vještina, samopoštovanja i samopouzdanja. Također uključuju poticanje vještina nošenja sa životnim situacijama i poticanje sustava potpore u okruženju obitelji, škole, radnog mjesta i zajednice te zdravo okruženje u zajednici (prema Bašić, 2009).

Prevenција poremećaja u ponašanju može se svesti na činitelje bilo koje stručne politike koja će dovesti do smanjivanja broja djece i mladih s poremećajima u ponašanju ili onih koji čine kaznena djela. U ovom kontekstu prevencija je rezultat mnogih institucionalnih i izvaninstitucionalnih napora, odnosno posljedica je svakodnevne prakse usmjerene na institucionalna okruženja (Bašić, 2009). Pojam prevencije s aspekta prevencije poremećaja u ponašanju, delinkvencije i drugih rizičnih ponašanja djece i mladih podrazumijeva intervencije, postupke i kontinuirana, katkada i dugotrajna djelovanja/akcije, kojima se nastoji otkloniti poništiti ili kompenzirati djelovanje rizičnih čimbenika te implementirati, razviti i ojačati zaštitni čimbenici, kako bi se spriječio nastanak i razvoj određenih poremećaja, bolesti ili neželjenih pojava. Petrović (1980) pod prevencijom smatra organiziranu i koordiniranu društvenu djelatnost čiji je cilj sprječavanje nastajanja uvjeta koji potiču na prekršaj, sprječavanje nastajanja bilo kojeg oblika asocijalnog ponašanja te sprječavanje kaznenih djela. Horvatić i Cvitanović (1999) dodaju kako prevencijska orijentacija ne znači samo prevenciju kaznenih djela i drugih oblika kažnjivih ponašanja, nego podrazumijeva nadzor i suzbijanje niza drugih patoloških društvenih pojava kroz sustav socijalne kontrole, usmjeravanja i reguliranja (prema Bašić, 2009).

U „zaustavljanju“ uključivanja djece i mladih u rizična ponašanja, osim već spomenutih rizičnih i zaštitnih čimbenika, veliku važnost imaju i koncepti: otpornosti, razvojnih prednosti, pozitivnog razvoja i promocije mentalnog zdravlja. Prema Hrvatskom jezičnom portalu otpornost se definira kao sposobnost tijela ili čega drugoga da se odupre; izdržljivost, dok je otporan onaj koji je snažan; jak, izdržljiv. Svatko može biti sposoban i kompetentan, ali samo onoga tko je bio izložen velikim rizicima možemo smatrati otpornim. Mansten (1994) otpornost definira kao sposobnost pojedinca da se uspješno adaptira usprkos riziku i nedaćama, a Ajduković (2000) ističe da se otpornost odnosi na trajnije i dosljednije uspješno suočavanje sa stresorima, a manifestira se u postizanju pozitivnih rezultata u visokorizičnoj situaciji, uspješnoj prilagodbi unatoč stresnom događaju te ustrajanju s ciljem zadržavanja ili uspostavljanja kompetentnosti pod stresom (prema Bašić, 2009).

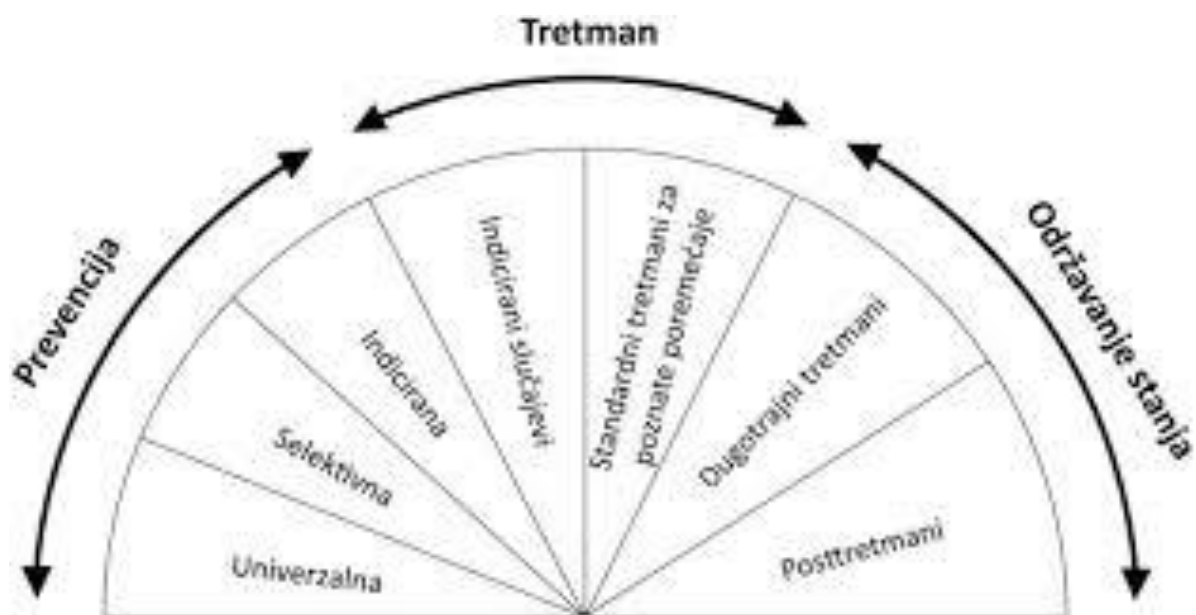
Koncept otpornosti treba promatrati ne kao program, nego kao proces, a njegov učinak najviše dolazi do izražaja u stresnim i nepovoljnim situacijama, u kojima je vidljivo kako se pojedinac nosi s novonastalom situacijom. Istraživanja su pokazala kako vrlo djeca i mladi s vrlo rizičnim životnim uvjetima uspijevaju „preživjeti“ i razviti vještine koje im omogućuju odgovornu i sposobnu odraslost (McWhirter, 1993, prema Bašić, 2009).

Koncept razvojnih prednosti odnosi se na nastavak ulaganja i objašnjavanja utjecaja zaštitnih čimbenika i smanjivanje mogućnosti za razvoj i utjecaje rizičnih čimbenika, a kao ključni elementi koji pospješuju zdrav razvoj djece ističu se brižno okruženje, te podupiranje cjelokupnog razvoja djeteta. Ovaj koncept uključuje vanjske i unutarnje prednosti kao osnovne dimenzije. Vanjske prednosti ostvaruju se uz pomoć drugih ljudi unutar socijalnog konteksta u kojem djeca odrastaju, a uključuje potporu, osnaživanje, granice i očekivanja, te konstruktivno korištenje vremena. S druge strane, unutarnje razvojne prednosti ili unutarnji kompas djece pomažu da izaberu pozitivne i zdrave načine ponašanja te donesu važne životne odluke (Bašić, 2009).

Koncept pozitivnog razvoja uključuje stvaranje jakih veza sa zdravim odraslima i svakodnevno uključivanje u pozitivne aktivnosti koje rezultiraju ne samo pozitivnim razvojem, nego i prevencijom pojavljivanja problema. Ograđenost od problema nije priprema za budući odrasli život, odnosno mladi koji redovito pohađaju nastavu, poštuju zakone i izbjegavaju probleme nisu opremljeni za život koji ih čeka. Zbog toga je važno mlade pripremiti na životne probleme i odgovornosti te ih potaknuti na razvijanje vještina koje će im omogućiti da se s njima nose (Bašić, 2009).

6.1. Razine prevencije

Univerzalna prevencija uključuje opću populaciju ili cijele populacijske skupine koje nisu identificirane na temelju individualnog rizika i odnose se na sve sudionike te skupine. Selektivne preventivne intervencije su usmjerene na pojedince ili supskupine populacije čiji su rizici za razvojne poremećaje znatno viši nego u prosjeku, a identificiramo ih na temelju bioloških, psiholoških ili socijalnih rizičnih čimbenika povezanih s poremećajima u ponašanju. Indicirane preventivne intervencije namijenjene su visokorizičnim pojedincima kod kojih je pronađen minimalan, ali vidljiv znak ili simptom nekog poremećaja, no nije dosegao dijagnostičke stupnjeve poremećaja (prema Bašić, 2009).

Slika 2. Intervencijski spektar (Mrazek i Haggerty, 1994)

6.2. Aspekti prevencije

Primjena zakona, razvojna prevencija, situacijska prevencija i prevencija temeljena na zajednici (prema nekim autorima i javno zdravlje) glavni su aspekti prevencije poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih, posebice delinkvencije.

Zakonska regulativa usmjerena je na izravno odvraćanje i onemogućavanje činjenja kaznenih djela, te rehabilitiranje delinkventne djece i mladih. Razvojna prevencija podrazumijeva intervencije čiji je cilj prevencija poremećaja i delinkvencije kod djece i mladih uzimajući u obzir važnost rizičnih i zaštitnih čimbenika za razvoj ili smanjivanje poremećaja u ponašanju. Situacijska prevencija odnosi se na smanjivanje pojave različitih oblika ponašajnih poremećaja djelovanjem na prilike i rizike, tako da se broj rizičnih situacija i događaja smanji. Prevencija usmjerena na zajednicu odnosi se na promjenu socijalnih uvjeta koji su povezani sa pojavom poremećaja u ponašanju (Bašić, 2009).

6.3. Provedba školskih preventivnih programa na razini univerzalne i selektivne prevencije

6.3.1. Prevencija nasilničkog i delinkventnog ponašanja djece i mladih

Strategije prevencije nasilničkog ponašanja trebaju biti usmjerene na žrtve nasilničkog ponašanja, na osobe koje se nasilnički ponašaju, te na socijalni kontekst u kojemu se nasilje odvija (Mihić, Bašić, 2008). Osnaživanje vršnjaka, učitelja i roditelja u neodobravanju nasilničkog ponašanja, buđenje svijesti kod nasilnika o posljedicama njihovog ponašanja, korištenje kazne, razvijanje empatije prema žrtvama od strane nasilnika te nagrađivanje poželjnih ponašanja samo su neke od strategija prevencije ovog tipa. Strategije umjerene na žrtvu podrazumijevanju emocionalnu podršku, podizanje samopouzdanja, razvijanje socijalnih vještina, poticanje žrtava na međusobnu podršku, ali i educiranje roditelja o pojavi nasilničkog ponašanja. Strategije usmjerene na okruženje ističu važnost nadzora u školskom okruženju te stvaranje sigurnog školskog okruženja (Mihić, Bašić, 2008).

Strategije prevencije delinkventnog ponašanja usmjerene su na razvijanje i osnaživanje socijalnih vještina kod pojedinaca, te praćenje i osnaživanje njegova cjelokupnog razvoja. Programi prevencije delinkvencije uključuju programe prevencije vršnjačkog zlostavljanja, organizaciju aktivnosti kvalitetnog provođenja vremena nakon nastave, reorganizaciju školskog okruženja, treninge nenasilnog rješavanja sukoba i slično (Mihić, Bašić, 2008).

6.3.2. Prevencija opijanja i konzumacije psihoaktivnih tvari

Strategije prevencije pijenja alkohola kod mladih uključuju trening životnih vještina, razvijanje kompetencija koje rezultiraju psihološkim zadovoljstvom, te razvijanje privrženosti školi. Dakle, usmjerenost na razvijanje socijalnih kompetencija i interpersonalnih vještina pokazalo je pozitivnije rezultate i dugotrajnije učinke u odnosu na programe usmjerene na suzbijanje konzumacije alkohola i educiranje o štetnosti pijenja alkohola. Strategije javne politike uglavnom su usmjerene na određivanje dobne granice za konzumaciju alkohola, te onemogućavanje i kontroliranje prodaje alkoholnih pića mlađima od određene dobne granice (Mihić, Bašić, 2008) koja u Republici Hrvatskoj iznosi 18 godina.

Kada su u pitanju strategije prevencije zlorabe psihoaktivnih tvari, naglasak se stavlja na uključenost vršnjaka, obitelji, školskog okruženja i zajednice u višerazinske intervencije, te na razvijanje vještina odolijevanja društvenom pritisku i razvijanje otpornosti (Coughlan, Doyle i Carr, 2002; Bauman i sur., 2002; Botvin i Griffin, 2003, prema Mihić, Bašić, 2008). Programi prevencije, ponajprije kognitivno-bihevioralne intervencije, učinkoviti su kada su usmjereni samo na rizičnu populaciju, a prijelazno razdoblje iz šestog u sedmi razred idealno je vrijeme za implementaciju tih programa. Učinkoviti školski programi prevencije uključuju promjenu stavova, ponašanja, pogrešnih predodžbi o raširenosti zlorabe psihoaktivnih tvari i uvjerenja kako vršnjaci toleriraju takvo ponašanje, razvoj socijalnih vještina i donošenje samostalnih odluka, odnosno odolijevanje vršnjačkom pritisku (Mihić, Bašić, 2008).

Imam stav je program prevencije korištenja duhana, alkohola i drugih sredstava ovisnosti kod djece. Udruga PET PLUS provodi program uz financijsku potporu Ministarstva zdravlja i MZOS-a te uz podršku Agencije za odgoj i obrazovanje i Vladinog ureda za suzbijanje zlorabe droga.

Program je baziran na učenju životnih vještina i konceptu socijalnih utjecaja te time: općenito promiče pozitivno i zdravo ponašanje i specifično utječe na prevenciju korištenja sredstava ovisnosti (pušenje, korištenje alkohola i drugih sredstava ovisnosti).

Program je nastao inicijativom European Union Drug Abuse Prevention (EUDAP) i provodi se od 2006 godine. Znanstvena evaluacija učinkovitosti programa pokazala je kako je program učinkovit u: odgodi prvog uzimanja sredstava ovisnosti (pušenje, alkohol, druge droge) te smanjenju korištenja alkohola, duhana i kanabisa, kod mladih uključenih u program (preuzeto sa: <https://petplus.hr/project/imam-stav/>).

6.3.3. Prevencija rizičnog seksualnog ponašanja mladih

Budući da su maloljetničke trudnoće sve učestalija pojava kako u svijetu, tako i kod nas, a spolno prenosive bolesti ima preko 80% seksualno aktivnih adolescenata, strategije prevencije prvenstveno su usmjerene na poticanje kasnijeg stupanja u spolne odnose kod mlađih adolescenata, te na odgovorno seksualno ponašanje starijih adolescenata, Osim navedenog, programi prevencije rizičnih seksualnih ponašanja moraju biti usmjereni na osnaživanje pojedinca u odolijevanju vršnjačkom pritisku, osnaživanje pozitivnih individualnih i socijalnih normi odgađanja ulaska u seksualne odnose, educiranje o AIDS-u i drugim bolestima, te

važnosti korištenja kontracepcije. Programi koji su više usmjereni na odolijevanje vršnjačkom pritisku i edukaciju o AIDS-u pokazali su se učinkovitijima od programa usmjerenih na biološke procese i kontracepciju kada je u pitanju reduciranje rizičnih seksualnih ponašanja (Kirby i sur., 1994.; Moore, McGlinchey i Carr, 2002, prema Mihić, Bašić, 2008).

O važnosti očuvanja reproduktivnog zdravlja govori se u Kurikulumu za međupredmetnu temu Zdravlje za osnovne i srednje škole u RH (2019). Na slikama 3. i 4. prikazana su odgojno obrazovna očekivanja, znanja, vještine, stavovi i preporuke za ostvarivanje očekivanja unutar domene tjelesnog zdravlja.

DOMENA TJELESNO ZDRAVLJE - 3. CIKLUS (6., 7., 8. RAZRED OSNOVNE ŠKOLE)				
ODGOJNO-OBRAZOVNA OČEKIVANJA	ZNANJE	VJEŠTINE	STAVOVI	PREPORUKE ZA OSTVARIVANJE OČEKIVANJA
A.3.1.8 Prepoznaje važnost brige o reproduktivnom zdravlju.	Opisuje važnost očuvanja reproduktivnog zdravlja i razgovora o reproduktivnom zdravlju s roditeljima, učiteljima i stručnjacima te opisuje gdje i kako zatražiti stručnu pomoć. Spolno zdravlje	Razgovara o reproduktivnom zdravlju sa stručnim osobama kako bi dobio potrebne odgovore i traži stručnu pomoć. Razgovara i savjetuje se s roditeljima ili drugim članovima obitelji u koje ima povjerenje.	Usvaja pozitivan stav o razgovoru s roditeljima, učiteljima i stručnjacima o reproduktivnom zdravlju.	- integrirano u Biologiju - suradnja sa stručnom službom škole - suradnja s timom školske medicine

Slika 3.

DOMENA TJELESNO ZDRAVLJE - 4. CIKLUS (1. I 2. RAZRED ČETVEROGODIŠNIH; 1. RAZRED TROGODIŠNIH SREDNJOŠKOLSKIH PROGRAMA)				
ODGOJNO-OBRAZOVNA OČEKIVANJA	ZNANJE	VJEŠTINE	STAVOVI	PREPORUKE ZA OSTVARIVANJE OČEKIVANJA
A.4.1. Objašnjava važnost brige o reproduktivnom zdravlju i važnost odgovornoga spolnog ponašanja.	Objašnjava i razumije važnost odgovornoga spolnog ponašanja, uporabe zaštite uključujući specifičnu zaštitu cijepljenjem. Prepoznaje važnost redovitih liječničkih pregleda. Spolno zdravlje	Iskazuje i zastupa osobne granice i potrebe povezane s reproduktivnim zdravljem. Primjenjuje odgovorno spolno ponašanje. Traži pomoć i savjet liječnika/ginekologa kada je to potrebno. Razgovara i savjetuje se s roditeljima ili drugim članovima obitelji u koje ima povjerenje.	Prihvaća odgovorno spolno ponašanje i važnost preventivnih postupaka.	- integrirano u učenje i poučavanje Biologije, Hrvatskog jezika i stranih jezika, Informatike i Vjeronauka - uporaba mobilnih aplikacija o zdravlju npr. menstrualni kalendar, aplikacija za šećernu bolest... - u izvannastavnim i projektnim aktivnostima - u suradnji s timom školske medicine (spolno prenosive bolesti i planiranje obitelji)

Slika 4.

7. Metodologija istraživanja

7.1. Problem i cilj istraživanja

Cilj ovog istraživanja jest utvrditi povezanost poremećaja u ponašanju sa društvenim životom osnovnoškolaca i srednjoškolaca, odnosno dobiti uvid u utjecaj problematične vršnjačke skupine na ponašanje pojedinca, prihvaćenost i utjecaj pojedinca s poremećajima u ponašanju na skupinu vršnjaka, te utjecaj roditelja na ponašanje djeteta u skupini vršnjaka te prikazati razlike u stavovima osnovnoškolaca u odnosu na srednjoškolce.

Iz cilja istraživanja proizlaze problemi istraživanja:

- ispitati konformira se li pojedinac (i u kojoj mjeri) s vršnjačkom skupinom rizičnog ponašanja
- ispitati najčešće oblike odstupanja u ponašanju kojima su pojedinci skloni pod vršnjačkim utjecajem
- ispitati prihvaćaju li (ili odbacuju) vršnjaci pojedinca koji iskazuje različite oblike neprihvatljivog i/ili rizičnog ponašanja
- ispitati sprječava li obitelj zaštitnim čimbenicima konformiranje djeteta rizičnoj vršnjačkoj skupini

7.2. Hipoteze istraživanja

Na temelju problema istraživanja formulirane su sljedeće hipoteze:

H1: Postoji pozitivna povezanost između vršnjačkog pritiska i pojave neprimjerenih i/ili rizičnih oblika ponašanja koja je učestalija kod osnovnoškolaca nego srednjoškolaca.

H2: Pojedinac koji se ponaša neprimjereno i/ili rizično prihvaćeniji je u skupini vršnjaka koji pohađaju srednju školu, odnosno neprihvaćeniji u skupini vršnjaka koji pohađaju osnovnu školu.

H3: Djeca koja pohađaju osnovnu školu imaju bolji odnos s roditeljima, nego adolescenti koji pohađaju srednju školu.

Nezavisne varijable u ovom istraživanju su dob i spol djece.

7.3. Način provođenja istraživanja

Istraživanje je provedeno u lipnju 2021. godine u tri druga razreda Ekonomske i trgovačke škole Ivana Domca u Vinkovcima, te tri osma razreda osnovne škole Antuna Gustava Matoša u Vinkovcima.

U dogovoru s ravnateljima navedenih škola, razrednicima i uz suglasnost roditelja, učenicima je prosljeđena online verzija ankete. Prema procjeni mentora, nije bilo potrebe tražiti dozvolu za provedbu istraživanja kod Etičkog povjerenstva Odsjeka za pedagogiju. Anketa je učenicima bila dostupna dva tjedna, tako da su ju mogli riješiti u bilo kojem trenutku koji im odgovara unutar ta dva tjedna. Rješavanje ankete je u potpunosti dobrovoljno, zahtijeva 10-15 minuta vremena, a učenicima je zajamčena anonimnost i povjerljivost podataka. Također, učenici su mogli odustati od rješavanja ankete u bilo kojem trenutku.

7.4. Uzorak

U istraživanju je sudjelovalo ukupno 97 učenika i učenica, od čega je njih 36 (37,1%) učenici osnovne škole, a 61 (62,9%) učenici srednje škole.

Broj učenika iz osmih razreda osnovne škole koji su sudjelovali u istraživanju je 14 (38,9%), a broj učenica 22 (61,1%). Također je sudjelovala 51 učenica (83,6%) drugog razreda srednje škole.

Iz toga se može zaključiti da je u uzorku nesrazmjeran broj ispitanika muškog i ženskog spola (24 prema 73), te udio osnovnoškolaca u odnosu na srednjoškolce (36 prema 61).

Uzorak istraživanja je prigodni i ne može se generalizirati na populaciju ili ostale razredne odjele.

7.5. Postupci i instrumenti

U ovom istraživanju korišten je anketni upitnik koji se sastoji od 10 pitanja kroz koja ćemo dobiti uvid u kojoj mjeri su pojedinci pod utjecajem vršnjaka i prijatelja kada je u pitanju sklonost rizičnim ponašanjima kao što su konzumacija cigareta, alkohola i droga, ali i različiti oblici nasilja i agresije, te problematično školsko ponašanje.

U prvih pet pitanja ponuđeni su odgovori nikada, jednom, nekoliko puta, jednom tjedno, nekoliko puta godišnje i svaki dan. Na sljedeća četiri pitanja mogući su odgovori nikada, ponekad, često i svaki put. Posljednje pitanje od učenika traži da objasne razloga zbog kojeg su (ako su) pali pod utjecaj vršnjaka.

Drugi dio ankete čini set od 25 tvrdnji, od kojih se 13 tvrdnji odnosi na utjecaj pojedinca na skupinu, odnosno popularnost i prihvaćenost pojedinca rizičnog ponašanja među skupinom vršnjaka. Idućih 10 tvrdnji odnosi se na roditeljski utjecaj i privrženosti djeteta roditeljima u odnosu na privrženost vršnjacima. Ukoliko se u potpunost slažu s navedenom tvrdnjom, učenici odabiru „u potpunosti da“ odgovor, ukoliko se uglavnom slažu, ali ne uvijek, odabiru odgovor „uglavnom da“. Ukoliko se uglavnom ne slažu s tvrdnjom, iako postoje iznimke, odabiru odgovor „uglavnom ne“ te ukoliko se uopće ne slažu s navedenom tvrdnjom odabiru „u potpunosti ne“. Posljednje dvije tvrdnje odnose se na traženje pomoći ukoliko se osvijesti pojava problematičnog ponašanja.

Anketni upitnik izrađen je za potrebe diplomskog rada u skladu s metodologijom i APA-inim standardima.

Podaci dobiveni anketnim upitnikom obrađeni su deskriptivnom analizom koja uključuje postotke.

8. Rezultati istraživanja

U nastavku su prikazani rezultati deskriptivne statistike. Nakon svake tablice slijedi analiza koja uključuje razlike s obzirom na dob i spol. Na kraju slijedi provjera postavljenih hipoteza.

8.1. Utjecaj vršnjaka/prijatelja na pojedinca

U tablici 1 prikazano je koliko često učenici padaju pod utjecaj vršnjaka/prijatelja.

Skala odgovora													
1-nikada, 2-jednom, 3-nekoliko puta, 4-jednom tjedno, 5-nekoliko puta godišnje, 6-svaki dan													
	osnovnoškolci						srednjoškolci						
Tvrdnje Koliko često...	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	
pušiš ili si pušio/la cigarete na nagovor vršnjaka/prijatelja?	80,6 %	2,8 %	11,1 %	0 %	2,8 %	2,8 %	68,9 %	9,8 %	9,8 %	0 %	4,9 %	6,6 %	
konzumiraš ili si konzumirao/la alkohol na nagovor prijatelja/vršnjaka?	80,6 %	5,6 %	11,1 %	0 %	2,8 %	0 %	45,9 %	8,2 %	29,5 %	4,9 %	11,5 %	0 %	
konzumiraš ili si konzumirao/la marihuanu pod pritiskom prijatelja/vršnjaka?	94,4 %	5,6 %	0 %	0 %	0 %	0 %	90,2 %	1,6 %	8,2 %	0 %	0 %	0 %	
konzumiraš ili si konzumirao/la druge	100 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	98,6 %	0 %	1,6 %	0 %	0 %	0 %	

psihoaktivne stvari pod pritiskom vršnjaka?													
bježiš ili si bježao iz škole na nagovor prijatelja/vršnjaka?	83,3 %	2,8 %	5,6 %	2,8 %	5,6 %	0 %	54,1 %	24,6 %	18 %	0 %	3,3 %	0 %	
Skala odgovora 1-nikada, 2-ponekad, 3-često, 4-svaki put													
	osnovnoškolci				srednjoškolci								
Tvrđenje Koliko često...	1	2	3	4	1	2	3	4					
se pridružuješ vrijeđanju ili ismijavanju pojedinca koje su započeli tvoji prijatelji?	50%	41,7%	8,3%	0%	65,6%	34,4%	0%	0%					
izoliraš/odbačuješ pojedinca samo zato što se ne sviđa tvojim prijateljima?	66,7%	22,2%	11,1%	0%	70,5%	29,5%	0%	0%					
se pridružuješ tučnjavi ili fizičkom napadu na pojedinca koji su započeli tvoji prijatelji?	83,3%	13,9%	2,8%	0%	91,8%	8,2%	0%	0%					
činiš materijalnu štetu (razbijanje i uništavanje tuđih stvari	86,1%	13,9%	0%	0%	95,1%	3,3%	1,6%	0%					

ili imovine, školskog inventara...) pod pritiskom vršnjaka?								

Iako je u prvom dijelu *tablice 1* (u kojemu se ispituje konzumacija alkohola, cigareta i droga te bježanje iz škole pod utjecajem vršnjaka) najčešći odgovor nikada i kod osnovnoškolaca i srednjoškolaca, možemo zaključiti kako su kako su srednjoškolci ipak skloniji utjecaju vršnjaka kada su u pitanju navedene komponente budući da je 9,8% srednjoškolaca nekoliko puta pušilo cigarete (isti postotak učenika učinio je to jednom), 29,5% konzumiralo alkohol, 8,2% marihuanu, te 1,6% druge psihoaktivne tvari na nagovor prijatelja. Usporedbe radi, 11,1% osnovnoškolaca je nekoliko puta pušilo cigarete i konzumiralo alkohol na nagovor prijatelja, 5,6% ih je samo jednom konzumiralo marihuanu, dok niti jedan učenik nije konzumirao druge psihoaktivne tvari.

Visoki postotak osnovnoškolaca 83,3% nikada nije bježalo iz škole na nagovor prijatelja, dok samo 54,1% srednjoškolaca to nije učinilo. Čak 24,6% srednjoškolaca učinilo je to jednom, a 18% nekoliko puta.

Drugi dio tablice odnosi se na pridruživanje vršnjacima u vrijeđanju, odbacivanju, izoliranju, fizičkom nasilju te činjenju materijalne štete, te u svakom pitanju uvjerljivo prevladava odgovor nikada i kod osnovnoškolaca i srednjoškolaca. No, možemo zaključiti da, uzimajući u obzir navedene komponente, osnovnoškolci češće padaju pod utjecaj vršnjaka i njihovog mišljenja, pa se tako čak 41,7% osnovnoškolaca ponekad pridružuje vrijeđanju i ismijavanju pojedinca, dok ih 8,3% to čini često. Istovremeno, 34,4% učenika srednje škole to čini ponekad, a niti jedan učenik to ne čini često. 22,2% osnovnoškolaca ponekad i njih 11,1% često izolira ili odbacuje pojedinca samo zato što se ne sviđa njegovim/njezinim prijateljima. To ponekad čini i 29,5% srednjoškolaca, no nitko nije odgovorio da to čini često. Veći postotak osnovnoškolaca u odnosu na srednjoškolce se ponekad pridružuje tučnjavi ili fizičkom napadu na pojedinca koji su započeli njegovi/njezini prijatelji, a 2,8% osnovnoškolaca to čini svaki put. Materijalnu štetu pod pritiskom vršnjaka ponekad čini 13,9% osnovnoškolaca, u odnosu na 3,3% srednjoškolaca, dok se 1,6% srednjoškolaca izjasnilo da to čini često.

U tablici 2 navedeni su razlozi zbog kojih učenici padaju pod utjecaj vršnjaka. Također im je ostavljena mogućnost samostalnog upisivanja odgovora.

Odaberi razlog zbog kojeg si „pao/pala“ pod utjecaj vršnjaka:	osnovnoškolci	srednjoškolci
Zbog popularnosti među vršnjacima	5,6%	3,3%
Zbog prihvaćenosti među vršnjacima	25%	11,5%
Da bih izbjegao/la svađu	11,1%	21,3%
„zato što to svi čine“	8,3%	9,8%
Da me društvo ne odbaci	13,9%	3,3%
Iz radoznalosti	11,1%	26,2%
Nisam pao/pala pod utjecaj vršnjaka	25%	24,6%

Razlozi za pad pod utjecaj vršnjaka poprilično se razlikuju kod ispitane skupine. Najveći postotak osnovnoškolaca to čini zbog prihvaćenosti među vršnjacima (25%), zatim da ih društvo ne odbaci (13,9%), te iz radoznalosti (11,1%) i kako bi izbjegli svađu (11,1%). Najmanji broj učenika kao razlog je odabrao „zato što to svi čine“ (8,3%) i popularnost među vršnjacima (5,6%). S druge strane, najveći dio srednjoškolaca pada pod utjecaj vršnjaka iz radoznalosti (26,2%), zatim kako bi izbjegli svađu (21,3%), a tek na trećem mjestu jest prihvaćenost među vršnjacima (11,5%), odnosno razlog koji osnovnoškolci navode kao prvi. Slijede „zato što to svi čine“ (9,8%), popularnost među vršnjacima (3,3%) i strah od odbacivanja (3,3%). Zanimljivo je primijetiti da je podjednak postotak učenika koji ne padaju pod utjecaj vršnjaka, odnosno 25% osnovnoškolaca i 24,6% srednjoškolaca.

Ako uzmemo u obzir spolne razlike, valja istaknuti da kod učenica obiju skupina prevladava odgovor da nisu pale pod utjecaj vršnjaka, dok je isti odgovor dao tek jedan učenik srednje i dva učenika osnovne škole.

8.2.Percepcija pojedinca rizičnog ponašanja u vršnjačkoj skupini

U tablici 3 navodi se kako učenici doživljavaju pojedince rizičnog ponašanja i može li vršnjačka skupina pasti pod utjecaj pojedinaca.

Skala odgovora								
1-u potpunosti da, 2-uglavnom da, 3-uglavnom ne, 4-u potpunosti ne								
	osnovnoškolci				srednjoškolci			
Tvrdnja	1	2	3	4	1	2	3	4
Odbijam se družiti s pojedincima sklonima fizičkom nasilju i agresiji.	50%	27,8%	16,7%	5,6%	50,8%	23%	18%	8,2%
Odbijam se družiti s pojedincima sklonima vrijeđanju.	33,3%	44,4%	19,4%	2,8%	37,7%	39,3%	18%	4,9%
Ne želim da se moji prijatelji družu s pojedincima sklonima nasilju, vrijeđanju i delinkventnom ponašanju.	41,7%	38,9%	11,1%	8,3%	59%	23%	9,8%	8,2%
Ne želim da se moji prijatelji družu s pojedincima	50%	27,8%	11,1%	11,1%	50,8%	21,3%	13,1%	14,8%

koji puše marihuanu.								
Smatram da su pojedinci koji puše cigarete i konzumiraju alkohol popularniji od onih koji to ne rade.	8,3%	25%	27,8%	38,9%	3,3%	13,1%	16,4%	67,2%
Problematično ponašanje pojedinca može me potaknuti da činim stvari koje inače ne bih (konzumacija štetnih tvari, vrijeđanje, nasilje...).	2,8%	16,7%	22,2%	58,3%	4,9%	11,5%	23%	60,7%
Družim se s pojedincima problematičnog ponašanja jer ih smatram zanimljivima i izazovnima.	2,8%	13,9%	16,7%	66,7%	1,6%	3,3%	21,3%	73,8%
Rado se družim s pojedincima sklonima nasilju i agresiji jer se	0%	5,6%	25%	69,4%	0%	3,3%	23%	73,8%

tako osjećam zaštićeno.								
Smatram da su učenici skloni nasilju i agresiji popularni u školi.	8,3%	33,3%	16,7%	41,7%	9,8%	6,6%	26,2%	57,4%
Smatram da se skupina vršnjaka lako povodi za pojedincem koji je sklon fizičkom i verbalnom nasilju.	19,4%	36,1%	27,8%	16,7%	11,5%	29,5%	39,3%	19,7%
Smatram da se skupina vršnjaka lako povodi za pojedincem koji konzumira štetne supstance.	16,7%	33,3%	36,1%	13,9%	6,6%	42,6%	36,1%	14,8%
Rado prihvaćam u svoje društvo pojedince koji puše cigarete i konzumiraju alkohol.	5,6%	36,1%	33,3%	25%	37,7%	42,6%	16,4%	3,3%

Rado prihvaćam u svoje društvo pojedince koji puše marihuanu.	2,8%	2,8%	25%	69,4%	18%	14,8%	16,4%	50,8%

Iz *tablice 3* možemo utvrditi da srednjoškolci u puno većoj mjeri prihvaćaju u svoje društvo pojedince koji puše cigarete i konzumiraju alkohol. Njih 37,7% u potpunosti se složilo s tvrdnjom, dok se s istom tvrdnjom složilo samo 5,6% osnovnoškolaca. Konzumenti marihuane također su bolje prihvaćeni u društvu u srednjoj nego u osnovnoj školi, budući da je ih u srednjoj školi u potpunosti prihvaća i uglavnom prihvaća 32,8% naspram 5,6% osnovnoškolaca. U podjednakoj mjeri i jedni i drugi u potpunosti odbijaju druženje s pojedincima sklonima nasilju i agresiji, odnosno to čini 50% osnovnoškolaca i 50,8% srednjoškolaca. Učenici obiju skupina u potpunosti se odbijaju družiti s pojedincima sklonima vrijeđanju (33,3% osnovnoškolaca i 37,7% srednjoškolaca) dok ih 44,4% osnovnoškolaca i 39,3% to uglavnom odbija. Srednjoškolci su puno odlučniji u tome (njih 59%) da ne žele da se njihovi prijatelji druže s pojedincima sklonima nasilju, vrijeđanju i delinkventnom ponašanju, dok to u potpunosti ne želi tek 41,7% osnovnoškolaca.

Iako je podjednak postotak onih koji se u potpunosti slažu s tvrdnjom da ne žele da se njihovi prijatelji druže s konzumentima marihuane, ipak je veći postotak srednjoškolaca koji se s tom tezom uglavnom ili u potpunosti ne slažu (27,9% naspram 22,2% osnovnoškolaca. Čak 67,2% srednjoškolaca ne smatra da su pojedinci koji puše cigarete i konzumiraju alkohol popularniji od onih koji to ne rade, dok ih istovremeno samo 38,9% osnovnoškolaca ne smatra popularnijima. Nisu primijećene značajnije razlike u odgovorima na tvrdnju „Problematično ponašanje pojedinca može me potaknuti da činim stvari koje inače ne bih (konzumacija štetnih tvari, vrijeđanje, nasilje...)“, odnosno većina ispitanika obiju skupina u potpunosti se ne slaže, a zatim i uglavnom ne slaže s navedenom tvrdnjom. No, iz tablice je vidljivo da su se osnovnoškolci uglavnom skloniji družiti s pojedincima problematičnog ponašanja jer ih smatraju zanimljivima i izazovnim (13,9% naspram 3,3%), dok se s navedenom tezom u potpunosti ne slaže čak 73,8% srednjoškolaca u odnosu na 66,7% osnovnoškolaca. Učenici obiju skupina u potpunosti se ne slažu, a zatim i uglavnom ne slažu s tvrdnjom da se druže s pojedincima sklonima nasilju i agresiji jer se tako osjećaju zaštićeno, no zanimljivo je

primijetiti da čak 33,3% učenika osnovne škole uglavnom smatra da su učenici skloni nasilju i agresiji popularni u školi, dok u isto vrijeme to uglavnom smatra samo 6,6% srednjoškolaca. Među osnovnoškolcima najveći je postotak onih koji uglavnom smatraju da se skupina vršnjaka lako povodi za pojedincem koji je sklon fizičkom i verbalnom nasilju (36,1%), dok je među srednjoškolcima najviše onih koji to uglavnom ne smatraju (39,3%). Kada je u pitanju konzumacija štetnih supstanci situacija je obrnuta – najviše osnovnoškolaca uglavnom se ne slaže s tvrdnjom da se skupina vršnjaka lako povodi za pojedincem koji konzumira štetne supstance (36,1%), dok se najveći broj srednjoškolaca uglavnom slaže s tom tvrdnjom (42,6%).

Treba obratiti pozornost na razlike u odgovorima djevojaka o prihvaćanju u društvo osoba koje puše cigarete i konzumiraju alkohol. Samo jedna ispitanica iz osnovne škole u potpunosti prihvaća osobe navedenih navika, što znači da uvelike prevladavaju one koje ih uglavnom ili u potpunosti ne prihvaćaju u svoje društvo. S druge strane, samo jedna ispitanica iz srednje škole je odgovorila da ih u potpunosti ne prihvaća, dok ih većina ispitanica uglavnom ili u potpunosti prihvaća. Podjednaka je situacija s marihuanom – niti jedna osnovnoškolka u potpunosti ili uglavnom ne prihvaća u svoje društvo konzumente marihuane, dok ih čak 19,6% srednjoškolki u potpunosti, te 13,7% uglavnom prihvaća.

8.3. Utjecaj roditelja na ponašanje djeteta u vršnjačkoj skupini

U *tablici 4* prikazani su rezultati odgovora na tvrdnje koje se tiču roditeljskog utjecaja na djetetovo ponašanje unutar vršnjačke skupine. Također su prikazani rezultati o traženju podrške ukoliko dijete razvije rizično ponašanje.

Zbog straha od roditeljske reakcije (ili kazne) izbjegavam pušenje cigareta, marihuane i/ili konzumaciju	44,4%	25%	5,6%	25%	23%	18%	27,9%	31,1%

alkohola na koje me nagovaraju prijatelji.								
Zbog straha od roditeljske reakcije (ili kazne) izbjegavam sudjelovanje u bilo kojem obliku vršnjačkog nasilja.	30,6%	25%	25%	19,4%	42,6%	14,8%	21,3%	21,3%
Važnije mi je sačuvati dobar odnos s roditeljima nego se dokazivati pred prijateljima.	66,7%	27,8%	5,6%	0%	85,2%	6,6%	6,6%	1,6%
Dobar odgoj i dobar odnos s roditeljima pomaže mi da ne upadnem u loše društvo.	66,7%	13,9%	8,3%	11,1%	77%	14,8%	4,9%	3,3%
Unatoč roditeljskoj zabrani otići ću na tulum/druženje	2,8%	8,3%	22,2%	66,7%	6,6%	9,8%	37,7%	45,9%

na koje idu svi moji prijatelji.								
Smatram da su moji roditelji ravnodušni prema konzumaciji štetnih tvari.	8,3%	8,3%	22,2%	61,1%	13,1%	13,1%	16,4%	57,4%
Smatram da bi moji roditelji bili razočarani da znaju da konzumiram neke od štetnih tvari, ali ih svejedno konzumiram kako bih bio/la prihvaćeniji/a u društvu.	27,8%	16,7%	13,9%	41,7%	21,3%	9,8%	14,8%	54,1%
Važnije mi je mišljenje vršnjaka nego roditelja.	0%	2,8%	47,2%	50%	3,3%	6,6%	32,8%	57,4%
Smatram da moji roditelji ne bi pridali veliku važnost ukoliko bih se potukao/la ili vrijeđala nekoga.	5,6%	8,3%	19,4%	66,7%	4,9%	1,6%	31,1%	62,3%

Što mi roditelji više brane određeno ponašanje, ja imam veću želju za njim.	8,3%	8,3%	47,2%	36,1%	6,6%	13,1%	27,9%	52,5%
Sklon/a sam rizičnim oblicima ponašanja kada sam usamljen/a.	5,6%	16,7%	16,7%	61,1%	8,2%	6,6%	13,1%	72,1%
Sklon/a sam rizičnim oblicima ponašanja kada se osjećam loše.	8,3%	13,9%	27,8%	50%	9,8%	6,6%	26,2%	57,4%
Ako uočim kod sebe sklonost rizičnim oblicima ponašanja potražiti ću podršku.	da 75%		ne 25%		da 82%		ne 18%	
Ukoliko odlučim potražiti podršku, vjerujem da ću ju dobiti od:	roditelja 75%	prijatelja 16,7%	u školskom okruženju 8,3%	roditelja 78,7%	prijatelja 21,3%	u školskom okruženju 0%		

Iz *tablice 4* vidljivo je da su učenici osnovne škole u većem strahu od roditeljske reakcije na konzumaciju cigareta, marihuane i alkohola pa zbog toga izbjegavaju konzumaciju istih na nagovor vršnjaka. 44,4% se u potpunosti i 25% uglavnom slaže s navedenom tvrdnjom, dok se samo 23% srednjoškolaca u potpunosti i 18% uglavnom slaže s istom. Podjednak postotak učenika obiju skupina uglavnom će otići na tulum/druženje koje im roditelji brane (8,3% osnovnoškolaca i 9,8% srednjoškolaca), no čak 66,7% osnovnoškolaca to sigurno neće učiniti, naspram 45,9% srednjoškolaca koji će ispoštovati odluku roditelja. No, velik je postotak srednjoškolaca (37,7%) naspram osnovnoškolaca (22,2%) koji uglavnom neće otići na druženje koje su roditelji zabranili, ali ostavljaju prostora da to možda ipak učine. Nešto je veći postotak srednjoškolaca koji uglavnom ili u potpunosti smatraju da su njihovi roditelji ravnodušni prema konzumaciji štetnih tvari u odnosu na osnovnoškolce (26,2% naspram 16,6%). Ispitanici i jedne i druge skupine većinom se slažu s tvrdnjom da zbog straha od roditeljske reakcije izbjegavaju sudjelovanje u bilo kojem obliku vršnjačkog nasilja, no kod srednjoškolaca je značajniji postotak onih koji se s tim u potpunosti slažu (42,6%) u odnosu na one koji se uglavnom slažu (14,8%). Kod osnovnoškolaca taj je omjer 30,6% prema 25%. Osjetna razlika u odgovorima vidljiva je u sljedećoj tvrdnji. Čak 44,5% srednjoškolaca se u potpunosti ili uglavnom slaže s tvrdnjom „Smatram da bi moji roditelji bili razočarani da znaju da konzumiram neke od štetnih tvari, ali ih svejedno konzumiram kako bih bio/la prihvaćeniji/a u društvu.“ dok se s istom slaže 31,1% osnovnoškolaca. Srednjoškolci su znatno uvjerljiviji u tome da im je važnije sačuvati dobar odnos s roditeljima nego se dokazivati pred prijateljima, pa je tako njih 85,2% odgovorilo kako se u potpunosti slažu s navedenom tezom, dok se s istom u potpunosti slaže 66,7% osnovnoškolaca.

Objema skupinama znatno je bitnije mišljenje roditelja nego vršnjaka, samo 2,8% posto osnovnoškolaca i 9,8% srednjoškolaca smatra drugačije. Srednjoškolci također u većoj mjeri u odnosu na osnovnoškolce smatraju da im dobar odgoj i odnos s roditeljima pomaže da ne upadnu u loše društvo (91,8% u odnosu na 80,6%). Iako se obje skupine u potpunosti ili uglavnom ne slažu s tvrdnjom da njihovi roditelji ne bi pridali veliku važnost ukoliko bi se oni potukli ili vrijeđali nekoga, veći je postotak (13,9%) osnovnoškolaca u odnosu na srednjoškolce (6,5%) koji smatraju da to roditeljima ne bi predstavljalo problem. S tvrdnjom „Što mi roditelji više brane određeno ponašanje, ja imam veću želju za njim“ najveći broj srednjoškolaca se u potpunosti ne slaže (52,5%), dok se najviše osnovnoškolaca uglavnom ne slaže (47,2%), iz čega možemo zaključiti da niti jedni ni drugi nemaju tendenciju kontrirati roditeljima, no osnovnoškolci ipak za to ostavljaju prostora. 22,3% osnovnoškolaca i 14,8

srednjoškolaca sklono je rizičnim oblicima ponašanja kada se osjećaju usamljeno, te 22,3% prvih i 16,4% drugih sklono je tim oblicima ponašanja kada se osjećaju loše. Iz toga je vidljivo da nije samo vršnjački utjecaj okidač za razvoj rizičnih ponašanja. Ukoliko uoče kod sebe sklonost rizičnim oblicima ponašanja, pomoć će potražiti 82% srednjoškolaca te 75% osnovnoškolaca. Uvjerljivo najviše njih smatra kako će podršku dobiti od roditelja (78,7% srednjoškolaca i 75% osnovnoškolaca), zatim od prijatelja (21,3% srednjoškolaca i 16,7% osnovnoškolaca). Zanimljivo je primijetiti kako niti jedan srednjoškolac ne očekuje podršku u školskom okruženju, dok ju tamo očekuje 8,3% osnovnoškolaca.

Uzevši u obzir spol djece, istaknut ćemo odgovore koji su u potpunosti zastupljeni. Tako je, na primjer, svim djevojčicama iz osnovne škole važnije sačuvati dobar odnos s roditeljima nego se dokazivati pred prijateljima, kao što im je svima važnije mišljenje roditelja nego vršnjaka. Zanimljivo je primijetiti kako svi dječaci iz srednje škole u potpunosti smatraju da im dobar odgoj i odnos s roditeljima pomaže da ne upadnu u loše društvo. Isto tako, niti jedan srednjoškolac nije sklon rizičnim oblicima ponašanja kada je usamljen. Ukoliko uoče kod sebe sklonost rizičnim ponašanjima, samo će djevojčice iz osnovne škole potražiti podršku u školskom okruženju.

8.4.Provjera hipoteza

Za svaki odgovor izračunata je aritmetička sredina (\bar{X}), standardna devijacija (SD) i standardna pogreška $S(\bar{X}_1 - \bar{X}_2)$, dok nam je broj ispitanika (N) poznat od ranije – 36 osnovnoškolaca i 61 srednjoškolac. Na temelju dobivenih podataka napravljen je Z-test i test gornje granice prihvaćanja za potvrdu/odbacivanje postavljenih hipoteza.

H1: Postoji pozitivna povezanost između vršnjačkog pritiska i pojave neprimjerenih i/ili rizičnih oblika ponašanja koja je učestalija kod osnovnoškolaca nego srednjoškolaca.

Nul-hipoteza $\mu_1 \leq \mu_2$ pretpostavlja da je kod učenika osnovne škole manja učestalost manifestacije neprimjerenih ponašanja, dok naša postavljena alternativna hipoteza $\mu_1 > \mu_2$ pretpostavlja učestalije neprimjereni ponašanje pod utjecajem vršnjaka kod osnovnoškolaca nego srednjoškolaca. Na razini značajnosti od 5% prihvaćamo nul-hipotezu, odnosno odbacujemo tvrdnju da osnovnoškolci češće manifestiraju rizično ponašanje pod utjecajem vršnjaka. Razlozi prihvaćanja nul-hipoteze vidljivi su iz Z-testa i testa gornje granice

prihvaćanja. U svakom odgovoru izračunata testovna veličina je manja od teorijske, tablične veličine, odnosno $Z < Z_{\alpha/2}$, te razlika između prosječnih odgovora osnovnoškolaca i srednjoškolaca je manja od gornje granice prihvaćanja, što znači da ulazi u područje prihvaćanja.

Tablica 5. Podaci su izračunati iz odgovora u tablici 1.

Skala odgovora	osnovnoškolci			srednjoškolci			S(X ₁ -X ₂) ukupno
	X ₁	SD	N	X ₂	SD	N	
nikada	31,6	0,8366	36	43,6	13,7586	61	1,76712
jednom	1,2	0,8366		24,8	41,2759		5,286677
nekoliko puta	2	2		8,2	6,5345		0,9006
jednom tjedno	0,2	0,447214		0,6	1,34164		0,18725
nekoliko puta godišnje	0,8	0,83666		2,4	2,88097		0,394347
svaki dan	0,2	0,4472136		0,8	1,7885		0,24082

Tablica 6. Ukupni rezultat.

Skala odgovora	Z	Z $\alpha/2$	odluka H ₀	gornja granica prihvaćanja	X ₁ - X ₂	odluka H ₀
nikada	-6,79071	1,96	prihvaćamo	3,46355	-12	prihvaćamo
jednom	-4,464	1,96	prihvaćamo	10,36188	-23,6	prihvaćamo
nekoliko puta	-6,884	1,96	prihvaćamo	1,765176	-6,2	prihvaćamo
jednom tjedno	-2,1361	1,96	prihvaćamo	0,36701	-0,4	prihvaćamo
nekoliko puta godišnje	-4,05734	1,96	prihvaćamo	0,77292	-1,6	prihvaćamo
svaki dan	-2,4915	1,96	prihvaćamo	0,472007	-0,6	prihvaćamo

H2: Pojedinaac koji se ponaša neprimjereno i/ili rizično prihvaćeniji je u skupini vršnjaka koji pohađaju srednju školu, odnosno neprihvaćeniji u skupini vršnjaka koji pohađaju osnovnu školu.

Nul-hipotezom $\mu_2 \leq \mu_1$ pretpostavljamo da je pojedinac koji se ponaša neprimjereno manje ili jednako prihvaćen u skupini vršnjaka u srednjoj školi u odnosu na osnovnu, dok naša alternativna hipoteza $\mu_2 > \mu_1$ pretpostavlja da je pojedinac koji se ponaša neprimjereno i/ili rizično prihvaćeniji u skupini vršnjaka koji pohađaju srednju školu, odnosno neprihvaćeniji u skupini vršnjaka koji pohađaju osnovnu školu. Na razini značajnosti od 5% prihvaćamo nul-hipotezu, odnosno postavljena hipoteza u potpunosti se odbacuje. Dokaz tome su rezultati Z-testa i testa gornje granice prihvaćanja: U svakom odgovoru izračunata testovna veličina je manja od teorijske, tablične veličine, odnosno $Z < Z_{\alpha/2}$, te razlika između prosječnih odgovora osnovnoškolaca i srednjoškolaca je manja od gornje granice prihvaćanja, što znači da ulazi u područje prihvaćanja.

Tablica 7. Podaci su izračunati iz odgovora u tablici 3.

Skala odgovora	osnovnoškolci			srednjoškolci			S(X ₁ -X ₂) ukupno
	X ₁	SD	N	X ₂	SD	N	
u potpunosti da	6,6923	6,737762	36	13,69231	13,14905	61	2,0237157
uglavnom da	9,461538	4,665751		12,84615	8,59114		1,3471
uglavnom ne	8	2,82843		13	5,18009		0,8137
u potpunosti ne	11,8462	9,29019		21,4615	17,4815		2,72163

Tablica 8. Ukupni rezultat.

Skala odgovora	Z	Z $\alpha/2$	odluka Ho	gornja granica prihvatanja	X ₁ - X ₂	Odluka Ho
u potpunosti da	-3,4598	1,96	prihvaćamo	3,96648	-7,0001	prihvaćamo
uglavnom da	-2,5125	1,96	prihvaćamo	2,640316	-3,38461	prihvaćamo
uglavnom ne	-6,1448	1,96	prihvaćamo	1,594852	-5	prihvaćamo
u potpunosti ne	-3,53291	1,96	prihvaćamo	5,3344	-9,6135	prihvaćamo

H3: Djeca koja pohađaju osnovnu školu imaju bolji odnos s roditeljima nego adolescenti koji pohađaju srednju školu.

Nul-hipoteza $\mu_1 \leq \mu_2$ pretpostavlja da osnovnoškolci imaju lošiji odnos s roditeljima u odnosu na srednjoškolci ili da te dvije grupe imaju jednak odnos s roditeljima. Naša postavljena alternativna hipoteza $\mu_1 > \mu_2$ pretpostavlja da osnovnoškolci imaju bolji odnos s roditeljima u odnosu na srednjoškolce. Na razini značajnosti od 5% prihvaćamo nul-hipotezu, odnosno postavljena hipoteza se odbacuje. Dokaz tome su rezultati Z-testa i testa gornje granice prihvatanja: U svakom odgovoru izračunata testovna veličina je manja od teorijske, tablične veličine, odnosno $Z < Z_{\alpha/2}$, te razlika između prosječnih odgovora osnovnoškolaca i srednjoškolaca je manja od gornje granice prihvatanja, što znači da ulazi u područje prihvatanja.

Tablica 9. Podaci su izračunati iz odgovora u tablici 4.

Skala odgovora	osnovnoškolci			srednjoškolci			S(X ₁ -X ₂) ukupno
	X ₁	SD	N	X ₂	SD	N	
u potpunosti da	8,25	8,781437	36	15,333	17,3275	61	2,6578
uglavnom da	5,25	2,864357		6,16667	2,88675		0,603751
uglavnom ne	7,8333	5,024184		13,25	6,440285		1,175216
u potpunosti ne	14,6667	8,127767		26,25	14,200672		2,26736

Tablica 10. Ukupni rezultat.

Skala odgovora	Z	Z $\alpha/2$	odluka Ho	gornja granica prihvatanja	X ₁ - X ₂	Odluka Ho
u potpunosti da	-2,6651	1,96	prihvaćamo	5,209342	-7,082	prihvaćamo
uglavnom da	-1,51843	1,96	prihvaćamo	1,183352	-0,91667	prihvaćamo
uglavnom ne	-4,60911	1,96	prihvaćamo	2,30342	-5,4167	prihvaćamo
u potpunosti ne	-5,108725	1,96	prihvaćamo	4,4402	-11,58	prihvaćamo

9. Rasprava

Prema istraživanju o obilježjima mladih s obzirom na podložnost vršnjačkom pritisku (Lebedina-Manzoni, Ricijaš, 2013), na podložnost vršnjačkom pritisku ulogu igraju varijable kao što su dob i spol, privrženost prijateljima, opći osjećaj vlastite vrijednosti, karakteristike ličnosti, percepcija roditelja te percepcija vršnjačkog pritiska, pri čemu privrženost prijateljima ima najveći doprinos. Posebice se ističe anksiozna privrženost kao značajan prediktor podložnosti vršnjačkom pritisku (Lebedina-Manzoni, Ricijaš, 2013). Podatak kako s porastom

dobi raste podložnost pritisku vršnjaka koji je na svom vrhuncu u doba rane adolescencije, u skladu je s našim rezultatima istraživanja.

Kada govorimo u vršnjačkom pritisku i pojavi rizičnog ponašanja, velik broj istraživanja posvećen je konzumaciji alkohola, cigareta i drugih opojnih sredstava, zatim nasilju i agresiji. Prema rezultatima najnovijeg Europskog istraživanja o pušenju, pijenju alkohola i uzimanju droga među učenicima (ESPAD) iz 2019. godine, tinejdžersko pijenje i pušenje su u opadanju, ali zabrinjava korištenje kanabisa te nova ovisnička ponašanja. Pijenje alkohola ostaje visoko među adolescentima, uz prosječno više od tri četvrtine (79%) učenika koji su pili alkohol u životu, uz gotovo polovicu (47%) koji su ga pili u posljednjih mjesec dana, no treba spomenuti kako je prevalencija teškog epizodičnog pijenja (*binge drinking*) dosegla najnižu razinu u istraživanju 2019. godine, nakon što je dosegla vrhunac 2007. Vidljive su pozitivne promjene kod smanjenja pušenja kod adolescenata, što se može zahvaliti mjerama zabrane prodaje duhanskih proizvoda. S druge strane, novi podaci otkrivaju visoku prevalenciju korištenja e-cigareta, koji također sadrže nikotin, tako da možemo zaključiti da je ukupno korištenje nikotina opet u porastu. Iako je korištenje ilegalnih droga u padu, zabrinjava visokorizično korištenje kanabisa, koji je ostao najpopularnija droga među učenicima. Prosječno 16% učenika barem je jednom u životu probalo marihuanu, dok ih je 7,1% učinilo to u posljednjih mjesec dana. Također zabrinjava i konzumacija sedativa, analgetika za promjenu raspoloženja i novih psihoaktivnih supstanci, čiji su korisnici kombiniraju više različitih supstanci, što ukazuje na potrebu pažljivijeg praćenja tog rizičnog ponašanja (ESPAD, 2019). Budući da je istraživanje provedeno među učenicima u dobi od 15 i 16 godina, usporedit ćemo ih s odgovorima srednjoškolaca koji su sudjelovali u našem istraživanju. Adolescenti najviše padaju pod utjecaj vršnjaka kada je u pitanju konzumacija alkohola, njih čak 29,5% učinilo je to nekoliko puta, 4,9% svaki tjedan, a 11,5% konzumira alkohol na nagovor vršnjaka nekoliko puta godišnje.

U znatno manjem postotku podlegli su (ili podliježu) konzumaciji duhana i marihuane, dok se samo jedan učenik izjasnio da je konzumirao nekoliko puta konzumirao druge psihoaktivne tvari na nagovor prijatelja.

Prema prikazu hrvatskih nacionalnih rezultata ESPAD-a iz 2015. godine, uspoređujući razdoblje od 1999. do 2015. godine, adolescentima se smanjuje dostupnost cigaretama, no zabrinjava činjenica da gotovo četvrtina mladih puši svaki dan (23%), a čak trećina (33%) je konzumirala duhan u posljednjih mjesec dana. Pijenje alkoholnih pića je kulturološki prihvatljiv oblik ponašanja u Hrvatskoj, stoga ne iznenađuje podatak da je 92,3% učenika u životu pilo alkohol, 81,9% u posljednjih godinu dana i 54,7% u zadnjih mjesec dana. U

Hrvatskoj je trend ispijanja alkohola u uzlaznoj putanji, dok je u ostalim zemljama uključenim u ESPAD istraživanje taj trend u silaznoj putanji. Možemo zaključiti da među srednjoškolcima ima više konzumenata duhana, alkohola, marihuane i drugih psihoaktivnih tvari, stoga je i vršnjački pritisak veći.

Dobar odnos roditelja i djeteta, odnosno visok stupanj nadzora i podrške, kao i minimalni stupanj psihološke kontrole mogu preventirati pojavu delinkventnog ponašanja. Isto tako, nedostatak pozitivnog odnosa s roditeljima adolescenti kompenziraju usmjeravanjem prema utjecaju vršnjaka (De Kemp i sur., 2006, prema Lebedina-Manzoni, Ricijaš, 2013). Naše istraživanje pokazalo je kako adolescenti imaju bolji odnos s roditeljima u odnosu na osnovnoškolce, odnosno za 85,2% srednjoškolaca važnije je sačuvati dobar odnos s roditeljima nego se dokazivati pred prijateljima. O važnosti bliskog odnosa s roditeljima svjedoči i činjenica da srednjoškolci i osnovnoškolci uglavnom traže podršku od roditelja ukoliko primijete kod sebe razvoj rizičnog ponašanja. Lotar (2012) ističe da adolescenti koji nisu razvili sigurnu privrženost roditeljima imaju veću potrebu traženja privrženost među vršnjacima. Roditeljska popustljivost i permisivnost pogoduje jačem utjecaju vršnjaka s naglaskom na konzumaciju alkohola, a takav stil roditeljskog odgoja rizičan je faktor za probleme u ponašanju eksternaliziranog karaktera (prema Lebedina-Manzoni, Ricijaš, 2013). Naši ispitanici uglavnom smatraju kako njihovi roditelji ne bi bili ravnodušni prema konzumaciji štetnih tvari ili prema agresivnom i nasilnom ponašanju. U novijim istraživanjima sve se veći naglasak stavlja na povezanost visokog samopoštovanja i pozitivne slike o sebi s visokim stupnjem otpornosti pritisku (Bamaca, Umana-Taylor, 2006, Baumeister, 1991, Rhodes i Wood, 1992, Kaplan, 2004 prema Lebedina-Manzoni, Ricijaš, 2013). Dakle, osobe s niskim samopoštovanjem i lošom slikom o sebi stvaraju socijalnu anksioznost koja je povezana s većom podložnosti vršnjačkom pritisku.

Forko i Lotar (2012) ističu kako istraživanja na temu vršnjačkog pritiska pokazuju rezultate nisku korelaciju navedenog s različitim rizičnim oblicima ponašanja, dok druga istraživanja pokazuju visoku korelaciju. Kao mogući razlog tome navode da ispitanici često nisu svjesni da se nalaze pod pritiskom, ili misle kako se mogu lako oduprijeti nagovoru vršnjaka budući da su pred njih stavljena hipotetska pitanja. Treba uzeti u obzir da ispitanici daju socijalno poželjne odgovore te tako podcjenjuju svoju podložnost utjecaju vršnjaka (Forko, Lotar, 2012). Adolescenti se nalaze u procesu formiranja vlastitog identiteta i stava, te su manje ovisni o stavovima vršnjaka. To je još jedan od mogućih razloga zašto srednjoškolci imaju bolji odnos

s roditeljima i više cijene njihovo mišljenje, u odnosu na osnovnoškolce koji su skloni konformizmu.

Kada su u pitanju spolne razlike, mladići su skloniji rizičnom i delinkventnom ponašanju u odnosu na djevojke, a takva ponašanja uglavnom su odraz želje za dokazivanjem i izražavanjem pripadnosti određenoj vršnjačkoj grupi, dok kod adolescentica to ne predstavlja ključni način dokazivanja pred društvom (Forko, Lotar, 2012). Tomu svjedoči i činjenica da su ispitanice obiju grupa navodile kako smatraju da nisu pale pod utjecaj vršnjaka, dok je taj odgovor dao tek jedan učenik srednje, odnosno dva učenika osnovne škole. Ako uzmemo u obzir konzumaciju štetnih tvari, osnovnoškolke uglavnom ne prihvaćaju u društvo pojedince koji ih konzumiraju, dok ih srednjoškolke uglavnom prihvaćaju.

10. Zaključak

Na pojavu poremećaja u ponašanju utječu brojni čimbenici iz djetetovog okruženja, u prvom redu to su roditelji, a zatim njihovu ulogu preuzimaju vršnjaci. Djeca pubertetske dobi sklona su konformizmu zbog toga što nemaju čvrstu sliku o sebi i izgrađen identitet, pa čine sve kako bi se prilagodili vršnjačkoj grupi. U tom uzrastu češće su podložniji nagovorima na markiranje iz škole, ili ismijavanje i/ili izoliranje pojedinca, nego nagovorima na konzumaciju štetnih tvari, koja u osnovnoj školi nije toliko zastupljena, stoga je i vršnjački utjecaj manji. U adolescentskoj dobi učenici se okreću (kako su ESPAD istraživanja pokazala) učestalijoj konzumaciji duhana, alkohola te eksperimentiraju s raznim novim psihoaktivnim tvarima, ali istovremeno više cijene i poštuju mišljenje roditelja.

Rezultati našeg istraživanja pokazali su kako su srednjoškolci češće manifestirali rizična ponašanja pod utjecajem vršnjaka. S druge strane, pojedinac koji je sklon rizičnom ponašanju prihvaćeniji je u skupini osnovnoškolaca nego srednjoškolaca. Kao mogući razlog tome izdvajamo percepciju koju osnovnoškolci imaju o tom pojedincu, pa tako trećina osnovnoškolaca uglavnom smatra kako su učenici skloni nasilju i agresiji popularni u školi, odnosno četvrtina smatra da su pojedinci koji puše cigarete i konzumiraju alkohol popularniji od onih koji to ne rade.

Rezultati našeg istraživanja u nekim se segmentima ne poklapaju sa sličnim istraživanjima, odnosno istraživanje je teško uspoređivati s drugima s obzirom na uzorak ispitanika. Za generalno izvođenje zaključaka potrebno je obuhvatiti više škola, ali i težiti tome da iz obje grupe (osnovnoškolci i srednjoškolci) bude podjednaki broj ispitanika. Rezultati su najprije prikazani tablično sa postocima odgovora, zatim opisani deskriptivno, a hipoteze su provjerene korištenjem Z-testa i gornje granice prihvaćanja.

Iako nam premali uzorak u istraživanju ne pruža uvid u stvarno stanje vršnjačkog pritiska i razvoja rizičnog ponašanja u školama, svakako može poslužiti kao pokazatelj razlika u mišljenju dviju ispitivanih grupa, odnosno na što treba usmjeriti pažnju.

Izbor odgojnih pristupa u školi treba usmjeriti prema šest stupova karaktera – pouzdanosti, poštovanju, odgovornosti, pravednosti, brižnosti te osjećaju za zajednicu (Jull, Jensen, 2010, prema Kolak, 2016). Nedostatak jasnog usmjeravanja u odgojnom djelovanju dovodi do kroničnog nedostatka navedenih karakternih osobina kod učenika.

Suvremena škola mora izgraditi sustav vrijednosti i strategiju razvoja uskladiti s postavljenim vrijednostima, u čemu mogu pomoći tri odgojne dimenzije: zahtjeva prema učenicima, pohvala i nagrada za izvrsnost i zalaganje te kritika i kazna za nepoželjno ponašanje. Pluralizam odgoja u suvremenoj školi potpomaže sučeljavanje i upotpunjavanje različitih odgojnih postupaka (Kolak, 2016).

Prevenција pijenja alkohola i pušenja cigareta uvelike ovisi o normama i zakonima, odnosno dostupnosti navedenih supstanci mladima u RH. Zabrana prodaje alkoholnih i duhanskih proizvoda osobama mlađim od 18 godina utjecala je na težu dostupnost, o kojoj su se izjasnili i sami adolescenti. S pedagoške strane, preventivno treba djelovati već u razdoblju puberteta, budući da je prosječno 13-godišnjak već konzumirao alkohol i cigarete. Učenike treba upoznati s vrstama rizičnog ponašanja, te ih informirati o posljedicama koja sa sobom nose navedena ponašanja. To nije zadatak samo nastavnika, nego svih sudionika ekosustava o kojemu se govorilo ranije, prvenstveno roditelja. Oni moraju težiti autoritativnom odgojnom stilu, te kombinirati čvrstu roditeljsku kontrolu s emocionalnom toplinom. Izuzetno važno je detektirati rizične čimbenike koji bi mogli biti okidač u razvoju rizičnog ponašanja, kako bi se moglo pravovremeno djelovati, istodobno naglašavajući važnost zaštitnih čimbenika. Jedan od načina na koji bi se pozitivno moglo djelovati na mlade u vidu prevencije rizičnog ponašanja jest uvođenje zdravstvenog i građanskog odgoja u osnovne i srednje škole, koji ima za cilj osposobiti i osnažiti učenike za aktivno i učinkovito obavljanje građanske funkcije te za poimanje važnosti očuvanja zdravlja.

Pedagozi sudjeluju u organizaciji i planiranju preventivnih programa u sklopu školskog kurikulumu. Najčešće imaju ulogu voditelja u provedbi školskih preventivnih programa, odnosno odgovorni su nositelji univerzalnih preventivnih aktivnosti, koje su najčešće vezane za ovisnosti i nasilje. Osim organizacije samostalnih radionica i predavanja za učenike i roditelje (uloga voditelja), također mogu sudjelovati u pripremi radionica koje će razrednici provoditi na satu razredne zajednice (uloga koordinatora). Njihova je uloga i poticanje djece na sudjelovanje u programima preventivne naravi koji se održavaju izvan školske ustanove. Na razini selektivne prevencije pedagozi osobno provode multimodalni tretman s učenicima umjerenog i(li) visokog rizika, na temelju stečenih znanja i kompetencija tijekom studija i na temelju pedagoškog iskustva. U fokusu im je najbolji interes djeteta, a pritom nerijetko surađuju i s drugim stručnjacima (pomažućih profesija) i institucijama iz okruženja.

11. Literatura

- Ajduković, M. Delele, E.A. (2000) Stil odgoja u obitelji kao činitelj rizika i zaštite u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži. U: Bašić, J., Janković, J., *Rizični i zaštitni čimbenici u ponašanju djece i mladeži*. Zagreb: Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, str.171-187
- Archibald-Bastiani, A. i sur. (2006). Pubertal Processes and Physiological Growth in Adolescence: U: G. Adams i M. Berzonsky (Ur.), *Handbook of Adolescence*. Oxford: Blackwell Publishing, str. 24-47
- Albert, D., Chein, J., Steinberg, L. (2003) Peer Influence on Adolescence Decision Making. *Current Directions in Psychological Science*, 22 (2), 114-120.
- Aronson, E., Wilson, D. T., Akert, R. M. (2005) *Socijalna psihologija*. Zagreb: MATE.
- Bašić, J. (2009) *Teorije prevencije: prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih*. Zagreb: Školska knjiga d.d.
- Bašić J., Ferić, M. (2004) Djeca i mladi „u riziku“: rizična ponašanja. U: Bašić, J., Koller-Trbović, N., Uzelac, S., *Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pojmovi i pristupna određenja*. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 57-71
- Bašić, J. (2000) Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži: teorijsko motrište. U: Bašić, J., Janković, J., *Rizični i zaštitni čimbenici u ponašanju djece i mladeži*. Zagreb: Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, str. 31-45
- Bilić, V. (2015) Uloga škole i školske vezanosti u objašnjenju ponašanja učenika. U: Bilić, V., Opić, S., Jurčić. ur., *Odgoj u školi*. Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 119-154
- Čudina-Obradović, M. i Obradović, J. (2006) *Psihologija braka i obitelji*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga.
- Deković, M., Raboteg-Šarić, Z. (1996) Roditeljski odgojni postupci i odnosi adolescenata s vršnjacima. *Društvena istraživanja: Časopis za opća društvena pitanja*, 6 (4-5), str. 427-445

Đuranović, M. (2014) Rizično socijalno ponašanje adolescenata u kontekstu vršnjaka. *Školski vjesnik*, 63 (1-2), str. 119-132

Europsko istraživanje o pušenju, pijenju alkohola i uzimanju droga među učenicima ESPAD (2019). Hrvatski zavod za javno zdravstvo.

Europsko istraživanje o pušenju, pijenju i uzimanju droga među učenicima ESPAD: Prikaz hrvatskih nacionalnih rezultata 2015. godine (2016). Hrvatski zavod za javno zdravstvo.

Ferić-Šlehan, M. (2008) Rizični i zaštitni čimbenici u obiteljskom okruženju: Razlike u procjeni mladih i njihovih roditelja. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 44 (1), str. 15-26

Forko, M., Lotar, M. (2012) Izlaganje adolescenata riziku na nagovor vršnjaka – važnost percepcije sebe i drugih. *Kriminologija i socijalna integracija*. Vol 20 (1), str. 35-47

Greblo, M., Šegregur, J. (2011) Navika pušenja, konzumiranja alkohola i opojnih sredstava kod adolescenata. *Hrvatski časopis za javno zdravstvo*, 28 (7)

Janković, J. (2000) Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži. U: Bašić, J., Janković, J., *Rizični i zaštitni čimbenici u ponašanju djece i mladeži*. Zagreb: Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, str. 81-83

Klarin M. (2016) Privrženost i razvoj mozga: implikacije na ponašanje djece i adolescenata. U: Bilić, V., Bašić, S. (2016) *Odnosi u školi: prilozi za pedagogiju odnosa*. Zagreb: Učiteljski fakultet u Zagrebu, str. 37-69

Klarin, M., Đerđa, V. (2014) Roditeljsko ponašanje i problemi u ponašanju kod adolescenata. *Ljetopis socijalnog rada*, 21 (2), str 243-262

Kolak, A. Odgojni problemi u suvremenoj školi. (2015) U: Bilić, V., Opić, S., Jurčić. ur., *Odgoj u školi*. Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 155-176

Kranželić Tavra, V. (2002) Rizični i zaštitni čimbenici u školskom okruženju kao temelji uspješnije prevencije poremećaja u ponašanju djece i mladih. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 38 (1), str. 1-12

Kuzman, M. (2009) Adolescencija, adolescenti i zaštita zdravlja. *Medicius*, 18 (2), str. 155-172

Kurikulum za međupredmetnu temu Zdravlje za osnovne i srednje škole u RH (2019). NN 10/2019

- Lebedina-Manzoni, M. (2016) Važnost vršnjačkog utjecaja i privrženosti među djecom i mladima u kontekstu razvoja pozitivnih odnosa. U: Bilić, V., Bašić, S. *Odnosi u školi: prilogi za pedagogiju odnosa*. Zagreb: Učiteljski fakultet u Zagrebu, str. 70-97
- Lebedina-Manzoni, M. (2013) Obilježja mladih s obzirom na podložnost vršnjačkom pritisku. *Kriminologija i socijalna integracija*. Vol. 21 (1), str. 29-38
- Livazović, G. (2018) *Uvod u pedagogiju slobodnog vremena*. Osijek, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb ; Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet.
- Maleš, D., Stričević, I., Ljubetić, M. (2010), Osposobljavanje budućih pedagoga za rad s roditeljima u: *Život i škola*, 24 (56); 35-44.
- Marsh, P. i sur. (2006). The Changing Nature of Adolescent Friendship Longitudinal Links With Early Adolescent Ego Development. *Journal of Early Adolescence*, 26 (4), str. 414-431.
- Matijević, A. (2014) Nasilje nad i među mladima na internetu. *Zbornik radova konferencije - Nasilje na Internetu među i nad djecom i mladima*. Zagreb: Društvo za socijalnu podršku, str. 39-50
- Mihić, J., Bašić, J. (2008) Preventivne strategije – eksternalizirani poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja djece i mladih. *Ljetopis socijalnog rada*, 15 (3), str. 445-471
- Mrazek, P., Haggerty, R. J. (1994). *Reducing Risk for Mental Disorders: Frontiers for Preventive Intervention Research*. Washington: National Academy Press.
- Pahljina, C. (2011) Psihosocijalni razvoj od djetinjstva do zrele dobi: Almina životna priča – studija slučaja. *Napredak*, 153 (2), 267-277
- Pavlović, V., Vinogradac, M., Sudar, D. (2019) Načini reagiranja i razlozi nereagiranja adolescenata u situacijama nasilja na društvenim mrežama. *Napredak*, 160 (3-4), 305-317
- Pivac, J. (2009) *Izazovi školi*. Zagreb: Školska knjiga d.d.
- Raboteg-Šarić, Z., Brajša-Žganec, A. (2000) Roditeljski odgojni postupci i problematično ponašanje djece u ranoj adolescenciji. . U: Bašić, J., Janković, J., *Rizični i zaštitni čimbenici u ponašanju djece i mladeži*. Zagreb: Povjerenstvo Vlade Republike Hrvatske za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, str. 155-170
- Rudan, V. (2004) Normalni adolescentni razvoj. *Medix*, 10 (52), str 36-39

Sakoman, S. (2009) *Školski programi prevencije ovisnosti*. Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje.

Shaw R., Wood S. (2009) *Epidemija popustljivog odgoja*. V.B.Z. d.o.o.

Snowman, J., McCown, R. (2012). *Psychology Applied to Teaching*. Wadsworth: Cengage Learning.

Sušac, N., Ajduković, M., Rimac, I. (2016) Učestalost vršnjačkog nasilja s obzirom na obilježja adolescenata i doživljeno nasilje u obitelji. *Psihologijske teme*, 25 (2), str. 197-221

Pavlović, V., Vinogradac, M., Sudar, D. (2019). Načini reagiranja i razlozi nereagiranja adolescenata u situacijama nasilja na društvenim mrežama. *Napredak*, 160 (3-4), 305-317

Smontara, P. (2019). Rizični i zaštitni faktori za opijanje adolescenata. Računalna prezentacija sa Županijskog stručnog skupa povodom obilježavanja Mjeseca borbe protiv ovisnosti. Zaprešić: Zavod za javno zdravstvo Zagrebačke županije.

Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (2020)

Žilić, M., Janković, J. (2016) Nasilje. *Socijalne teme: Časopis za pitanja socijalnog rada i srodnih znanosti*, 1 (3), str. 67-87

12. Prilozi

12.1. Prilog 1. Suglasnost roditelja

SUGLASNOST RODITELJA

Dragi roditelji!

Zovem se Marija Kelava i studentica sam pedagogije i ruskog jezika na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

U svrhu izrade diplomskog rada provodim istraživanje o povezanosti poremećaja u ponašanju i društvenog života osoba osnovnoškolske dobi. Podaci se prikupljaju anketnim upitnikom te se koriste isključivo u svrhu izrade diplomskog rada.

Istraživanje je **anonimno** i **dobrovoljno** (nigdje neće biti navedena imena niti drugi podaci o djeci).

Ukoliko ste suglasni da Vaše dijete sudjeluje u istraživanju, molim Vas da se potpišete na crtu. Ako imate dodatnih pitanja, slobodno me kontaktirajte putem maila kelavama3@gmail.com.

potpis roditelja

12.2. Prilog 2. Upitnik

Dragi učenici,

pred Vama je anketni upitnik koji će pomoći u istraživanju povezanosti poremećaja u ponašanju s društvenom životom osoba srednjoškolske dobi. Sudjelovanje je dobrovoljno i anonimno. Istraživanje se provodi u svrhu izrade diplomskog rada te će rezultati biti korišteni isključivo u tu svrhu. Cilj ovog istraživanja jest dobiti uvid u utjecaj problematične vršnjačke skupine na ponašanje pojedinca, prihvaćenost i utjecaj pojedinca s poremećajima u ponašanju na skupinu vršnjaka, te utjecaj roditelja na ponašanje djeteta u skupini vršnjaka.

Rješavanje ankete oduzima 10-15 minuta.

Marija Kelava, studentica pedagogije i ruskog jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu

Pohađam:

- a) 8. razred osnovne škole
- b) 2. razred srednje škole

Koliko često...	nikada	jednom	nekoliko puta	jednom tjedno	nekoliko puta godišnje	svaki dan
pušiš ili si pušio/la cigarete na nagovor vršnjaka/prijatelja?						
konzumiraš ili si konzumirao/la alkohol na nagovor prijatelja/vršnjaka?						
konzumiraš ili si konzumirao/la marihuanu pod pritiskom prijatelja/vršnjaka?						
konzumiraš ili si konzumirao/la druge psihoaktivne tvari pod pritiskom vršnjaka?						

bježiš ili si bježao iz škole na nagovor prijatelja/vršnjaka?						

Koliko često...	nikada	ponekad	često	svaki put
se pridružuješ vrijeđanju ili ismijavanju pojedinca koje su započeli tvoji prijatelji?				
izoliraš/odbacuješ pojedinca samo zato što se ne sviđa tvojim prijateljima?				
se pridružuješ tučnjavi ili fizičkom napadu na pojedinca koji su započeli tvoji prijatelji?				
činiš materijalnu štetu (razbijanje i uništavanje tuđih stvari ili imovine, školskog inventara...) pod pritiskom vršnjaka?				

Odaberi razlog zbog kojeg si „pao/pala“ pod utjecaj vršnjaka:	
Zbog popularnosti među vršnjacima	
Zbog prihvaćenosti među vršnjacima	
Da bih izbjegao/la svađu	
„zato što to svi čine“	
Da me društvo ne odbaci	
Iz radoznalosti	
Nisam pao/pala pod utjecaj vršnjaka	

Pred Vama se nalazi set od 25 tvrdnji. Ukoliko se s navedenim tvrdnjama u potpunosti slažete, odaberite "u potpunosti da". Ukoliko se uglavnom slažete, ali ne uvijek odaberite "uglavnom da". Ukoliko se uglavnom ne slažete s tvrdnjom odaberite "uglavnom ne", te ukoliko se uopće ne slažete s tvrdnjom odaberite "u potpunosti ne".

Tvrdnja	u potpunosti da	uglavnom da	uglavnom ne	u potpunosti ne
Odbijam se družiti s pojedincima sklonima fizičkom nasilju i agresiji.				
Odbijam se družiti s pojedincima sklonima vrijeđanju.				
Ne želim da se moji prijatelji družu s pojedincima sklonima nasilju, vrijeđanju i delinkventnom ponašanju.				
Ne želim da se moji prijatelji družu s pojedincima koji puše marihuanu.				
Smatram da su pojedinci koji puše cigarete i konzumiraju alkohol popularniji od onih koji to ne rade.				
Problematično ponašanje pojedinca može me potaknuti da činim stvari koje inače ne bih (konzumacija štetnih tvari, vrijeđanje, nasilje...).				
Družim se s pojedincima problematičnog ponašanja jer ih smatram zanimljivima i izazovnim.				
Rado se družim s pojedincima sklonima nasilju i agresiji jer se tako osjećam zaštićeno.				
Smatram da su učenici skloni nasilju i agresiji popularni u školi.				
Smatram da se skupina vršnjaka lako povodi za pojedincem koji je sklon fizičkom i verbalnom nasilju.				
Smatram da se skupina vršnjaka lako povodi za pojedincem koji konzumira štetne supstance.				
Rado prihvaćam u svoje društvo pojedince koji puše cigarete i konzumiraju alkohol.				
Rado prihvaćam u svoje društvo pojedince koji puše marihuanu.				

Tvrdnja	u potpunosti da	uglavnom da	uglavnom ne	u potpunosti ne
Zbog straha od roditeljske reakcije (ili kazne) izbjegavam pušenje cigareta, marihuane i/ili konzumaciju alkohola na koje me nagovaraju prijatelji.				
Zbog straha od roditeljske reakcije (ili kazne) izbjegavam sudjelovanje u bilo kojem obliku vršnjačkog nasilja.				
Važnije mi je sačuvati dobar odnos s roditeljima nego se dokazivati pred prijateljima.				
Dobar odgoj i dobar odnos s roditeljima pomaže mi da ne upadnem u loše društvo.				
Unatoč roditeljskoj zabrani otići ću na tulum/druženje na koje idu svi moji prijatelji.				
Smatram da su moji roditelji ravnodušni prema konzumaciji štetnih tvari.				
Smatram da bi moji roditelji bili razočarani da znaju da konzumiram neke od štetnih tvari, ali ih svejedno konzumiram kako bih bio/la prihvaćeniji/a u društvu.				
Važnije mi je mišljenje vršnjaka nego roditelja.				
Smatram da moji roditelji ne bi pridali veliku važnost ukoliko bih se potukao/la ili vrijeđala nekoga.				
Što mi roditelji više brane određeno ponašanje, ja imam veću želju za njim.				
Sklon/a sam rizičnim oblicima ponašanja kada sam usamljen/a.				
Sklon/a sam rizičnim oblicima ponašanja kada se osjećam loše.				
Ako uočim kod sebe sklonost rizičnim oblicima ponašanja potražiti ću podršku.				
Ukoliko odlučim potražiti podršku, vjerujem da ću ju dobiti od:				

Napomena: Učenici su ispunjavali online verziju ankete koja je bila dostupna na adresi:

<https://forms.gle/kDFwWbsZPy5yYpto9>

<https://forms.gle/EMMLXLWZS9wqTQGLA>